

cічень 2/2015

Журнал Верховної Ради України

Declaration of the Rights of the Child
e child shall enjoy all of the rights set forth
ery child, without any whatsoever shall be
ights, without distinction or discrimination
olor, sex, language, religion, political or other opini
or social origin, property, birth or other status w
self or his family.

Україна є унітарною державою.
Територія України в межах існуючого кордону
і недоторканною.

Людина, її життя і здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпека
визнається в Україні на принципі соціальної цінності.

Права і свободи людини та громадянина визначають зміст і спрямованість
діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою
діяльність. Утвердження і захист прав і свобод людини є
головним обов'язком держави.

LEX EST REX, SED NON REX EST LEX
(закон є царем, а не цар є законом)

Роль міжнародних організацій

у діяльності інститутів

громадянського суспільства в Україні

(наукова програма Державної установи «Інститут всесвітньої
історії НАН України» «Громадянське суспільство, особа, держава:
національний досвід і потенціал взаємодії»)

Role of International Organizations in Activities of the Civil Society Institutions in Ukraine

(Research Programme of the State Institution 'Institute of World
History of the National Academy of Sciences of Ukraine' 'Civil Society,
a Person, and the State: National Experience and Potential of
Interactions')

Оздоровлення бізнесу та економічний інтерес

Business Rehabilitation and Economic Interests

Корупційне свавілля: методика ліквідації

Corrupt Arbitrariness: Methods of Liquidation

ДЛЯ БІЛЬШОЇ СВІРЧНОСТІ
ВІЧЕ

Громадсько-політичний
і теоретичний журнал «Віче»
внесено до переліку видань,
гублікації в яких захищаються
як наукові роботи при захисті дисертацій
у галузі юридичних наук (постанова
Президії ВАК № 1-05 / Від 22 грудня
2010 року «Про внесення періодичних друковано-
х наукових фахових видань до нового
Переліку наукових фахових видань
України»)

2 / 2015

(382)

Виходить у Києві
з квітня 1992 року.
З 2006-го – двічі
на місяць

Журнал Верховної Ради України

Громадсько-політичне і теоретичне видання

Засновник – Верховна Рада України

Зміст

- 2 Андрій КУДРЯЧЕНКО.
Роль міжнародних
організацій
у діяльності інститутів
громадянського
суспільства в Україні
- 3 Андрій КУДРЯЧЕНКО.
Засадничі демократичні
цінності та їх вплив
на розбудову
громадянського
суспільства
в країнах Європи
- 7 Володимир РОЗУМІЮК.
Громадянське суспільство
і зовнішня політика
- 11 Вікторія СОЛОШЕНКО.
Діяльність європейських
неурядових організацій
в Україні
- 15 Ігор ТКАЧЕНКО.
Громадянське суспільство
і Європейський Союз:
функціонування
і співпраця
- 19 Олександр ШМОРГУН.
Державна політика
розвитку громадянського
суспільства як чинник
формування загальній
антикризовій стратегії
- 24 Ігор ПЕЧЕНКІН.
Координація діяльності
з протидією злочинності
та корупції
як один із прорітетних
напрямів роботи прокурора
- 28 Андрій СУББОТ.
Санація як форма
сприятливого правового
регулювання відносин
у сфері банкрутства

Содержание

Андрей КУДРЯЧЕНКО.
Роль международных
организаций в
деятельности институтов
гражданского общества
в Украине

Андрей КУДРЯЧЕНКО.
Основополагающие
демократические ценности
и их влияние на развитие
гражданского общества
в странах Европы

Владимир РОЗУМІЮК.
Гражданское общество
и внешняя политика

Виктория СОЛОШЕНКО.
Деятельность европейских
неправительственных
организаций в Украине

Ігор ТКАЧЕНКО.
Гражданское общество
и Европейский Союз:
функционирование
и сотрудничество

Александр ШМОРГУН.
Государственная политика
развития гражданского
общества как фактор
формирования общей
антакризисной стратегии

Ігор ПЕЧЕНКИН.
Координация деятельности по
противодействию преступности
и коррупции как одно из
приоритетных направлений
работы прокурора

Андрей СУББОТ.
Санація як форма
благоприятного правового
регулювання стосунків
в сфері банкрутства

Contents

Andriy KUDRIACHENKO.
Role of International
Organizations in Activities
of the Civil Society
Institutions in Ukraine

Andriy KUDRIACHENKO.
Basic Democratic Values
and Their Impact on
Development of the Civil
Society in Europe

Volodymyr ROZUMIUK.
Civil Society and Foreign
Policy

Viktoriia SOLOSHENKO.
Activities of the European
NGOs in Ukraine

Igor TKACHENKO.
Civil Society and the European
Union:
Activities and Collaboration

Oleksandr SHMORGUN.
State Policy on Civil Society
Development as a Factor to Form
General Anti-Crisis Strategy

Igor PECHENKIN.
Coordination of Actions in
Counteracting Crime and
Corruption as One
of the Prosecutor's Priorities

Andrii SUBBOT.
Rehabilitation as a Form of
Favourable Legal
Regulation of Bankruptcy
Relationships

Академік-секретар Відділення біохімії, фізіології і молекулярної біології НАН України **Сергій Комісаренко** довів, що наразі в Академії вже є унікальна база зі створенням вітчизняних препаратів та медичного обладнання, успішно проводять фундаментальні та прикладні дослідження, які дадуть змогу найближчим часом створити нові технології й засоби лікування найпоширеніших захворювань. Діється, зокрема, про державні програми для потреб медицини, в яких брали участь установи НАН України (фактично без фінансування), та про цільові комплексні програми фундаментальних і прикладних досліджень НАН України для медичної (матеріали, технології, ліки, діагностики тощо). За ініціативою Президії НАН України відбувся конкурс науково-

во-технічних проектів НАН України, у межах якого близько 20 академічних установ розробляли нові лікарські препарати, діагностичні засоби й обладнання медичного призначення загальною сумою майже у 20 мільйонів гривень. У підсумку отримали низку технологій, нових матеріалів, методів діагностики, лікувальних препаратів, частини з яких вже випробувана і готова до впровадження.

На спільному засіданні прийняли рішення підготувати й укласти меморандум про взаєморозуміння та співпрацю між Національною академією наук України, Національною академією медичних наук й Асоціацією «Виробники ліків України».

Ірина НІКОЛАЙЧУК.

Фото Анастасії КОРОБЧЕНКО.

Роль міжнародних організацій у діяльності інститутів громадянського суспільства в Україні

Андрій КУДРЯЧЕНКО,
доктор історичних наук, професор,
директор Державної установи
«Інститут всесвітньої історії НАН України»

Такою є тема конкурсної науково-дослідницької роботи, виконаної протягом 2014 року науковцями Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України». Дослідження здійснювалося в рамках кількарічної наукової програми «Громадянське суспільство, особа, держава: національний досвід і потенціал взаємодії». У 2-му та 4-му номерах журналу подаємо статті, що розкривають основні результати дослідження цієї теми.

Роль международных организаций в деятельности институтов гражданского общества в Украине

Андрей КУДРЯЧЕНКО, доктор исторических наук, профессор, директор Государственного учреждения «Институт всемирной истории НАН Украины»

Такова тема конкурсной научно-исследовательской работы, выполненной в течение 2014 года учеными Государственного учреждения «Институт всемирной истории НАН Украины». Исследование осуществлялось в рамках многолетней научной программы «Гражданское общество, личность, государство: национальный опыт и потенциал взаимодействия». Во 2-м и 4-м номерах журнала подаем статьи, раскрывающие основные результаты исследования этой темы.

Role of International Organizations in Activities of the Civil Society Institutions in Ukraine

Andriy KUDRIACHENKO, Doctor of Historical Science, Professor, Director of the State Institution "Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine"

This is the subject of the competition scientific and research work which was executed by the scholars of the State Institution 'Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine' in 2014. The study was carried out within the framework of the multiannual Research Programme 'Civil society, a person, and the state: National experience and potential of interactions'. In the 2nd and 4th issues of the Journal, the articles demonstrating the main results of our work will be presented.

У рамках проведеного наукового дослідження співробітниками Інституту здійснено комплексний аналіз ефективності ключових напрямів співробітництва та механізмів взаємодії міжнародних організацій і вітчизняних ОГС у контексті становлення і розвитку громадянського суспільства, а також розроблено практичні рекомендації щодо вдосконалення цього співробітництва задля подальшого демократичного поступу України, мінімізації впливу негативних кризових явищ у політиці, економіці, суспільстві як усередині країни, так і зовні.

Вагому роль у процесі поступового усвідомлення громадянами потреби у громадсько-політичній участі відіграють міжнародні організації, що сприяють оптимізації відносин у триаді «особа—суспільство—держава» в Україні. Доведено, що міжнародні організації є життєво важливим компонентом реформ у країні та захисту інтересів громадян, вони роблять внесок у формування національної політики; політичний діалог, координація секторальних політик; аналіз впровадження реформ; виконання державного бюджету; розбудову спроможностей, зокрема для бюджетної грамотності та громадського контролю виконання державного бюджету.

Підтримка міжнародними організаціямі Інституту громадянського суспільства в Україні, по-перше, дає змогу в умовах економічної кризи звільнити державу від реалізації надмірно обтяжливих для неї соціальних завдань, по-друге, підвищувати якість політичних і публічно-правових

рішень завдяки повнішому врахуванню потреб населення, альтернативі і можливих наслідків рішень; а по-третє, забезпечує перетворення громадського сектору на альтернативу та конкурента владного сектору в соціальній і політичній сферах.

Значна протестна активність громадськості для захисту своїх соціально-економічних інтересів сприє набуттю громадянами практичного досвіду обстоювання власних прав, а також стимулює поширення активістських орієнтацій в українському суспільстві. У більшості випадків ініціативи неурядового сектору, підтримані міжнародними донорськими організаціями, продовжують відігравати ключову роль у захисті прав людини і виконувати роль катализатора в реформуванні внутрішньої державної політики.

З'ясовано, що українські ОГС мають ще чимало переваг щодо взаємодії з міжнародними організаціями у трьох основних сферах: визначення міжнародних джерел фінансування, які відповідають їхнім потребам, утвердження себе як надійних партнерів міжнародних організацій та реагування на негативне політичне середовище. Виявлено, що, окрім відсутності належної фінансової підтримки, яка має надаватися владою для ОГС, державному регулюванню дотепер не вдалося також створити достатніх умов для погужкої підтримки соціальних проектів громадянського суспільства та діяльності громадських об'єднань і благодійних організацій.

Тож подаємо статті, що висвітлюють результати дослідження.

Засадничі демократичні цінності та їх вплив на розбудову громадянського суспільства в країнах Європи

Андрій КУДРЯЧЕНКО

Суспільно-політична практика останніх десятиліть дає підстави констатувати успішність поширення засад демократичного розвитку, оскільки західні стандарти демократії сьогодні сповідуються населенням держав Східної Європи. Зазначається, що в політико-правовій теорії дослідження феномену демократії має декілька вимірів, які ґрунтуються на визначеннях суспільних ідеях і цінностях. Наводяться приклади дотримання демократичних стандартів провідними європейськими інституціями. Доведено, що громадянське суспільство існує виключно за умов демократії, забезпечуючи демократичність владних інститутів і держави. У країнах розвиненої демократії налагоджується ефективна робота правової системи, а порушення прав людини не мають системного характеру.

Розглядаються чинники формування та розвитку демократії. Наголошується, що основним із них є неухильне дотримання законів, процедур, демократичних засад та цінностей усіма державними і владними органами, політичними партіями, структурами громадянського суспільства. Тому розбудова розвиненого громадянського суспільства в Україні є складовою її демократичного поступу та підтвердженням належності до європейського культурно-цивілізаційного ареалу.

Ключові слова: демократія, цінності, громадянське суспільство, Рада Європи, Європейський Союз.

Основополагающие демократические ценности и их влияние на развитие гражданского общества в странах Европы

Андрей КУДРЯЧЕНКО

Общественно-политическая практика последних десятилетий дает основания констатировать успешность распространения принципов демократического развития, поскольку западные стандарты демократии сегодня исповедуются населением государств Восточной Европы. Отмечается, что в политico-правовой теории исследование феномена демократии имеет несколько измерений, основанных на определенных общественных идеях и ценностях.

Приводятся примеры соблюдения демократических стандартов ведущими европейскими институциями. Доказывается, что гражданское общество существует исключительно в условиях демократии, обеспечивая демократичность институтов власти и государства. В странах развитой демократии налаживается эффективная работа правовой системы, а нарушения прав человека не носят системный характер.

Рассматриваются факторы формирования и развития демократии. Отмечается, что основным из них является неуклонительное соблюдение законов, процедур, демократических принципов и ценностей всеми органами власти, государственными учреждениями, политическими партиями, структурами гражданского общества. Поэтому становление гражданского общества в Украине является составной частью ее демократического развития и подтверждением принадлежности к европейскому культурно-цивилизационному ареалу.

Ключевые слова: демократия, ценности, гражданское общество, Совет Европы, Европейский Союз.

Basic Democratic Values and Their Impact on Development of the Civil Society in Europe

Andriy KUDRIACHENKO

In recent decades, social and political practice allows for stating successful dissemination of the principles of democratic development, since Western democratic standards are supported by the East European states nowadays. Political and legal theoretical studies of democracy are noted to have multiple dimensions which are based on certain social ideas and values.

The examples of adherence to the democratic standards among leading European institutions are given. The civil society is proved to exceptionally exist under the democratic conditions ensuring democratic development of the governmental institutions and the state. In the Western democracies, one can observe efficient operation of the legal system and only non-systemic violations of human rights.

Factors of formation and development of democracy are considered. The main one is stressed to be the strict adherence to laws, procedures, democratic principles and values by all the state authoritative bodies, political parties, and representatives of the civil society. Therefore, formation of the powerful civil society in Ukraine is underlined to be a part of its democratic development and a proof of its belonging to the European cultural and civilization area.

Keywords: democracy, values, civil society, Council of Europe, European Union.

Феномен демократії завжди привертав до себе пильну увагу як дослідників, так і кожної політично свіdomої людини. Відомо, що поняття демократії з розвитком людства постійно змінювалось. Нові виміри та значного географічного поширення демократія набуває в сучасну, постбіополярну історичну добу. Поступальний прогрес західноєвропейських держав та Північної Америки ґрунтуються на засадах свободи і демократії, приватної власності й вільного ринку. Про-

тотожем століття тут сповідують принципи правової держави та підтримки громадянського суспільства. Свою часу А. Лейнгардт у дослідженнях з проблем демократії довів, що станом на середину 1980-х рр. із усього кола тогочасних держав світу лише близько 20 (а саме держави ареалу Західної Європи та Північної Америки; виняток, із деякими застереженнями, становили лише Японія, Індія та Ізраїль) були стабільними демократіями [15, с. 7–8]. Тобто можна констатувати, що

йдеться про регіональний культурно-цивілізаційний феномен. Суспільно-політична практика останніх десятиліть дає підстави стверджувати про більш-менш успішне поширення засад демократичного розвитку у відчутно ширших географічних межах. Так, започатковані на рубежі 1990-х рр. трансформаційні зрушения у країнах Східної Європи стали своєрідним триумфом демократії на континентальному обираю, де доволі потужно почали утверджуватися західноевропейські демократичні цінності.

У політико-правовій теорії визначення феномену демократії має декілька вимірюв. У сукупності вони визначають її сутність майже повною мірою. Демократія, по-перше, постає формою держави; по-друге, – формою плюралістичної організації громадянського суспільства, а також політичних партій, професійних спілок та інших суспільних організацій, які виступлюють його інтересами; по-третє, виступає як політичний світогляд і відповідний суспільні-політичний рух. Ці визначення доповнюються висвітленням поняття демократії як соціальної і політичної цінності, як політичного процесу тощо [7, с. 23–25]. Термін «демократія» слушно використовується не лише для характеристики певної форми держави, а й для визначення устрою будь-якої організації, де забезпечується рівноправна участь її членів в управлінні та прийнятті рішення.

Розробку проблематики демократії в її соціально-ціннісному значенні започаткував німецький дослідник Ю. Хабермас у своїх роботах «Теорія комунікативної дії» та «Мораль і комунікація» [12]. Ціннісні аспекти демократії розвинули інші представники західної політичної науки. Для Дж. Шумпетера демократія – це метод інституційного узгодження інтересів під час прийняття рішення для загального блага [17]. На думку Ж. Бюро, демократія нині – це і філософія, і способ життя, і релігія, а потім як походить від них – форма правління [14, с. 7]. А відомий італійський конституціоналіст Дж. Мараніні вважає, що демократія – цінцева мета, найвища цінність будь-якої влади [16, с. 10]. Інакше кажучи, за всього рівномірності відтінків змісту демократії у ціннісних настановах західної політико-правової думки вона, як політична та правова цінність і світоглядний ідеал, стала невід'ємним елементом політичної свідомості мільйонів громадян.

Для незалежної України, що обрала шлях інтеграції до європейської спільноти, утвердження демократичних цінностей означає цивілізаційну спрямованість та перспективу подальшого суспільного розвитку. Це особливо слід підкреслити з огляду на події останніх років, коли на шляху до європейського майбутнього наша країна і суспільство переживають значні випробування та долають непрості виклики.

У період трансформаційних перетворень, коли в Україні формуються засади складові демократичного розвитку, природно, що значна увага приділяється розбудові громадянського суспільства.

Теоретичні та ціннісні засади становлення в Україні громадянського суспільства та його інституцій нині набувають дедалі більшої ваги. Вони детерміновані, по-перше, значним поширенням та притягливістю європейських цивілізаційних цінностей, а по-друге, – все відчутнішим проявом глобальної тенденції демократизації суспільних процесів, яка поступово охоплює дедалі ширше коло держав і народів світу.

Докладний огляд – аналіз проблем зробленої складовою часу в колективних монографіях «Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку», «Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії» та у відповідних розділах монографії «Культурно-цивілізаційний простір Європи і Україна: особливості становлення та сучасні тенденції розвитку», що вийшли відповідно в Інституті політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Національному інституту стратегічних досліджень та Інституті європейських досліджень НАН України [2, 6, 9].

Як відомо, формування усталеної демократії і розвиненого громадянського суспільства в державах Західної Європи та Північної Америки має доволі тривалу історію. Проте поступ держав західного ареала, особливо останнього періоду, є показовим і свідчить про те, що демократичні цінності дедалі відчутніше беруть гору, а розвиток цих держав ґрунтуються на цінностях свободи і де-

мократії. Демократичні цінності сформувалися в епоху Просвітництва й були політично заявлені ще під час Великої французької революції 1789 року. «Свобода» (*Liberte*), «Рівність» (*Egalite*) та «Братерство» (*Fraternite*) стали проідніми гаслами їх цінностями тієї революції. Певно, сьогодні замість «Братерства» скоріше стверджується «Солідарність». Варто підкреслити, що шлях від проголошення цих гасел до їх реалізації в політичній практиці був звивистий і доволі протяжний.

Утвердження демократичних цінностей, а разом з ними й розвиток громадянського суспільства, його інституцій у державах Західної Європи та Північної Америки набули особливої ваги та актуального звучання в період Другої світової війни, в 1960-ті роки та наступні десятиліття і були спричинені як викликами внутрішнього розвитку, так і проблематикою, що виходила з міжнародних відносин: поєднаними пошуками мирних альтернатив розвитку, загостреними блокового протистояння, широким студентським протестним рухом, а також посиленням ініціатив зі збереження навколошнього середовища тощо. За цей період до найбільших здобутків, якими пишаються держави усталеної демократії, слід віднести свободу думки, особисту свободу громадян, іхню рівність перед законом, ідеологічний плюралізм, пропорційне оподаткування всіх громадян, чітку «в'язку» держав з Конституцією та розвинене громадянське суспільство.

Доцільно звернути увагу на низку конституційних положень західних країн, у яких сформульовано основні права та свободи громадян. Так, складовою частиною чинної Конституції Франції, ухваленої визнанчального 1958 року, є Декларація прав людини і громадянині 1789 року. У ній зафіксовано основні права та свободи людини і громадянин: положення про те, що «люді народжуються та залишаються вільними і рівними в правах», що «свобода полягає в можливості робити все, що не шодить іншому, отже, реалізація природних прав кохної людини має лише ті межі, які забезпечують іншим членам суспільства користування тими ж правами». Ці межі можуть бути встановлені лише законом». У Конституції йдеється, що суспільні податки «повинні бути рівномірно розподілені між усіма громадянами у відповідності з їхніми статками» [8, с. 665–682].

В Основному Законі ФРН, розробленому та ухваленому 1949 року за сприяння США, Англії та Франції, сформульовано каталог основних прав як системи цінностей із зобов'язанням держави поважати і захищати їхність людини. Основні права громадян визначені безпосередньо чинними. Це одна з найважливіших новацій Основного Закону порівняно з попередніми конституціями, каталогом основних прав яких переважно мали характер загальних програмних заяв. У ст. 1, що належить до непорушних конституційних принципів, які не підлягають змінам, зазначається: «Гідність людини є недоторканною. Поважати та захищати її є обов'язком усієї державної влади. Німецький народ стає на захист непорушних і невід'ємних прав людини як основи будь-якої людської спільноти, миру і справедливості у світі» [8, с. 181–234]. З останнього речення виливається безпосередній зв'язок цієї конституційної норми зі сферою зовнішньої політики.

Офіційно проголошеною метою німецької політики в галузі прав людини є встановлення та забезпечення в країні та повсюді в світі широкого спектра громадських, політичних, економічних, соціальних та культурних прав. У цьому зв'язку федеральний уряд завжди виходить з того безперечного факту, що політика в галузі прав людини починається у власній країні й тільки на цій основі може здобути довіру та підтримку на міжнародній арені.

Тож ці з хвосту конституційні засади щодо демократичних цінностей та прав і свобод людини були і залишаються характерними для держав розвиненої демократії. Слід підкреслити, що головні демократичні цінності містяться в Хартії прав людини Ради Європи та Хартії основних прав людини Європейського Союзу [1]. Ці документи вже стали своєрідним узагальненням каталогом непорушних принципів і демократичних цінностей повоєнного періоду та початку ХХI століття відповідно.

Пан'європейські ініціативи ще в міжвоєнний період артикулювалися й були підтримані широкою громадськістю

різних держав. Більше того, ці напрацювання та прихильність суспільств до нових підходів стали у пригоді в наступний період. Однією з перших європейських новоутворених інституцій, яка почала займатися питаннями зміцнення миру та співпраці держав, проблемами утвердження прав людини була Рада Європи, заснована 1949 року. Її створення передувало формуванню Європейського об'єднання вугілля і сталі (з którego виріс нинішній Європейський Союз). Першістою Рада Європи складалася з десяти країн, а нині до її складу входять 47 держав континенту. У Статуті, ухваленому 5 травня 1949 року, було сформульовано: «Завданням Ради Європи є досягнення більшого об'єднання між її членами для збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням, а також сприяння іхньому економічному та соціальному прогресу» [3, с. 707–717]. Це означало, що Рада Європи має зміцнювати демократію, верховенство права і права людини у своїх державах-членах та сприяти економічному та соціальному поступу. Водночас військово-політичні питання не входили до компетенції Ради Європи.

Одним із головних завдань Ради Європи став захист прав людини, яке сформульовано в Європейській конвенції про захист прав людини. Ця конвенція, до котрої приєдналися всі 47 держав-членів, є міжнародною гарантією захисту основних прав та свобод.

Проте влада та вплив Ради Європи обмежуються силою її переконання. Співробітництво між державами відбувається шляхом проведення конференцій, спільних акцій, кампаній та ухвалення рекомендацій. Наразі єсінь понад 200 конвенцій та угод, чинних лише в тих державах-членах, які їх ратифікували. Тож держави-члени можуть самі вирішувати, чи вони згодні з ними. А коли – ні, то не можна примусити їх виконувати. Виняток становить лише Європейська конвенція про захист прав людини, котра певною мірою є «вхідним квитком» до Ради Європи. Хто з нею не погоджується, той не може залишатися членом РЕ.

1990 року Ради Європи вступили держави Східної та Південно-Східної Європи, тим самим вона стала загально-європейською інституцією. Рада Європи та її комісії проводили й проводять нині моніторинг демократичності виборів, розвитку та правового статусу засобів масової інформації, формування нового законодавства, дотримання основних прав і свобод людини, становлення громадянського суспільства у країнах молодої демократії тощо. Часто про Раду Європи говорять як про попередній етап становлення в Європейському Союзі, хоча, з правового погляду, тут немає жодного зв'язку. Однак ще жодна держава не стала членом ЄС, якщо не перебувала в лавах Ради Європи.

Україна з 9 листопада 1995 року є членом Ради Європи й приєдналася до понад 60 договорів та конвенцій цієї організації. Серед них – Європейська конвенція про захист прав людини, Європейська угода в галузі культури, Рамкова угода про захист національних меншин та інші. З-поміж країн Європи нині лише Білорусь, Косово та Ватикан не належать до Ради Європи.

Вельми показово, що кожен громадянин, який мешкає в одній із країн – членів Ради Європи, спираючись на Європейську конвенцію щодо захисту прав людини, може звернутися до Європейського суду з прав людини, якщо його скривила національна правова система або якщо його звернення проигноровано у власній державі: Скажімо, 2007 року від громадян низки європейських держав було подано численні позови до Європейського суду з прав людини. Так, від громадян України надійшли 4502 позови, Польща та ФРН – відповідно 4211 та 1485 позовів. Європейський суд із 109 вироків, що стосувалися України, у 108 випадках встановив порушення прав людини, й вироки були на користь позивачів; за позовами з Польщі з 111 винесених вироків 101 був на їхню користь. З винесених 12 вироків з позовами з Німеччини 7 були на користь позивачів, тобто там значно менше випадків порушення прав людини [13, с. 8]. Водночас слід мати на увазі, що влада Європейського суду з прав людини також полягає в його силі переважання, адже він стосовно національних судів та урядів не має директивних повноважень.

Варто зазначити, що демократичні принципи також сповідує й керується ними в політичній практиці Європейського Союзу. Так, у Договорі про його створення чітко зафіксовано:

«Союз базується на засадах свободи та демократії, повагі до прав людини та основних свобод, а також до верховенства права; ці засади спільно поділяють усі держави-члени».

2000 року Євросоюз докладно виклав свої принципи в Хартії основних прав людини, яка урочисто була підписана, а пізніше стала частиною ратифікованого Лісабонського договору й складовою права ЄС. Тим самим з 2009 року в Європейському Союзі логічно зведені в суккупність громадянські, політичні, економічні та соціальні права європейських громадян, а також осіб, які проживають на території Євросоюзу. Ця хартія містить такі глави: «Гідність людини», «Свобода», «Рівність», «Солідарність», «Громадянські права» й «Судові права». Звісно, Європейський Союз не винаходив і не розробляв цих основних прав, вони швидше є частиною найкращої європейської спадщини [10].

Треба зауважити, що в країнах розвиненої демократії вся правова система діє значно ефективніше, а порушення прав людини не мають системного характеру. Цьому сприяють ціннісні засади, правова та політична культура, демократичний режим, а також громадянське суспільство. Сама завдяки демократії та підтримці владою громадських ініціатив і неурядових організацій у західноєвропейських державах уже в другій половині ХХ століття сформувалося розвинене й структуроване громадянське суспільство. Воно взаємодіє з державними структурами, її влада зумушена з ним рухатися. Ці складові кореспонduють і разом постають дієвими чинниками загальній політичної атмосфери, яка, у свою чергу, постася якісною характеристикою функціонування держави та забезпечує непрорушильну демократичні цінності і, відповідно, наявний суспільний лад у державі (детальніше див.: [5]).

У цьому контексті важливо зазначити, що в розвинених демократіях громадянське суспільство є рівноправним партнєром держави у вирішенні соціально-економічних, гуманітарних і навіть багатьох політичних питань.

Неурядові органи ізмінізують патерналістську налаштованість громадян, утверджують та відтворюють демократичну політичну культуру, сприяють зміцненню суспільної стабільності, а також залучають громадян та їхні об'єднання до формування й реалізації державної політики в усіх сферах. Така політична практика звільнює державу від реалізації деяких надмірно обтяжливих для неї соціальних завдань зі збереженням високих соціальних стандартів для населення. Скажімо, у ФРН залучення неурядових організацій дає змогу заощаджувати понад 30% вартості таких послуг для держави. Громадянське суспільство сприяє підвищенню якості політичних і правових рішень завдяки повинішому врахуванню потреб населення, альтернативі та можливим наслідкам владніх рішень. Залученість громадського сектору на всьому шляху від обговорення до прийняття публічно-правових рішень забезпечує повнішу імплементацію їх населенням.

На користь сама такої практики взаємодії влади з громадянським суспільством свідчать аргументи і факти економічної ефективності діяльності громадського сектору. Так, неурядові органи здійснюють 3–9% ВВП розвинених країн, зокрема 5% – у Бельгії, 7,9% – у Канаді. Нині в громадському секторі країн Європейського Союзу працевлаштовано від 4,4% до 14% працездатного населення або приймають п'ять осіб із кожних ста. У громадському секторі країн Євросоюзу зайнято в 10 разів більше людей, аніж у легкій промисловості, та в 5 разів, аніж у харчовій промисловості. У країнах Центрально-Східної Європи громадські організації застосовують утиліті більш внутрішніх та зовнішніх інвестицій у соціальну сферу, аніж державні та комунальні установи соціального спрямування [11, с. 4–5].

За даними, які наводять експерти Національного інституту стратегічних досліджень, на початку ХХІ століття громадянське суспільство створило у світі понад 25 млн. оплачуваних робочих місць, тоді як найбільша транснаціональна корпорація створює лише 3,5 млн. На сучасному етапі 60% представників громадянського суспільства (включно з волонтерами) зайняті у сфері надання послуг, із них 40% зосереджені на соціальних, медичних та освітніх послугах [11, с. 4–5].

Натомість відмова від комунікації з широкими верствами громадськості та відсторонення їх від формування

політики перетворюють громадський сектор на альтернативу й конкуренту владного сектору в соціальній та політичній сферах, негативно впливають на рівень підтримки владних інститутів населенням, підінюють легітимність публічних рішень і знижують готовність населення до їх виконання.

Говорячи про європейські демократичні цінності, слід підкреслити: саме їхня притягливість (разом з іншими чинниками) сприяла їх значному поширенню на континенті та у світі. В останнє десятиліття ХХ століття, під час глобоких трансформаційних зрушень у Європі, відбулися зміни самої конфігурації континентального розвитку. Зник традиційний поділ, що існував протягом десятиліть, на капіталістичні та соціалістичні держави. Після кардинальних змін у 1989–1990 рр. країни ЦСЄ, підписавши договори про асоціацію з Євросоюзом, зняли курс на інтеграцію до ЄС. Цьому покликані були сприяти суспільні реформи у загаданих державах. З-поміж зобов'язань країн – претендентів на вступ до Євросоюзу були не лише ті, що мали соціально-економічні виміри, а й такі, що мали ціннісний характер: дотримання засад демократії, прав і свобод громадян, а також підтримка розвитку об'єднаної останньої. У цій площині можна розглядати ти вимоги Євросоюзу до претендентів стосовно досягнення низки так званих Конелагенських критеріїв. Крім того, кандидати зобов'язувалися приняти та застосовувати вже чинне право спільноти ЄС, так званий *aquis communitaire*. Після того, як кількість держав-членів значно збільшилася, Європейський Союз став однією з найважливіших домінант загальноконтинентального масштабу, де сповідують демократичні цінності (детальніше див.: [4]).

Формування та сучасна широка діяльність громадянського суспільства в державах об'єднаної Європи, як показано вище, є важливово складовою демократії. Отже, розвбудова розвиненого громадянського суспільства в нашій країні – це складова демократичного поступу, це підтвердження належності України за культурно-цивілізаційними ознаками до європейського ареалу. Вітчизняне громадянське суспільство, у свою чергу, як засвідчує практика бурених переворій останнього періоду, спроможне значною мірою сприяти утвердженню демократичності функціонування всіх владних інститутів і загалом Української держави.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004

2. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку / [за заг. ред. д. філ. н., проф. Ф. М. Рудича]. – К.: Парламентське вид-во, 2006. – 412 с.

3. Дійснувшее международное право: в 3 т. / [сост. Ю. М. Колосов, Э. С. Кривчикова]. – М.: МНИМП, 1996. – Т. 1. – 864 с.

4. Кудряченко А. І. Міжнародні відносини та імперативи розвитку Європи у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття / А. І. Кудряченко // Україна в Європі: контекст міжнародних відносин: Монографія; [за ред. д. і. н., проф. А. І. Кудряченко]. – К.: Феникс, 2011. – 632 с.

5. Кудряченко А. І. Політичні режими і форми державного устрою у державах розвиненої демократії (на прикладі Західної Європи) / А. І. Кудряченко // Політичний режим і народовладдя в Україні: політологічний аналіз: Монографія; [за ред. проф. Ф. М. Рудича]. – К.: ІПЕНД ім. І. Ф. Курсас НАН України, 2011. – 422 с.

6. Культурно-цивілізаційний простір Європи і Україна: особливості становлення та сучасні тенденції розвитку: колективна монографія / [кер. авт. кол. і наук. ред. д. і. н., проф. А. І. Кудряченко]; Інститут європейських досліджень НАН України. – К.: Університет «Україна», 2010. – 405 с.

7. Латигіна Н. А. Демократія: реалії versus утопії: Монографія / Н. А. Латигіна; Ін-т політ. і етнонац. дослідж.

ім. І. Ф. Курсаса НАН України; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 400 с.

8. Окун'єв Л. А. Конституції государств Европейского Союза / Л. А. Окун'єв, М. Я. Булошиников, Б. С. Кривол. – М.: Іздат. група ІНФРА М-НОРМА, 1997. – 802 с.

9. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії: Монографія / [за заг. ред. д. і. н., проф. А. І. Кудряченко]. – К.: НІСД, 2007. – 396 с.

10. Право Європейського Союза / [под. ред. С. Ю. Кашина]. – М.: ТК Велби; Проспект, 2009. – 304 с.

11. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні: аналіт. доп. / [Ермолаєв А. В. [та ін.]. – К.: НІСД, 2012. – 48 с.

12. Хабермас Ю. Демократія. Нравственность. Разум: Московские лекции и интервью / Ю. Хабермас. – М.: Academia, 1995. – 265 с.

13. Штратеншульте Е. Д. Європейський Союз. Факти та з'вязки / Е. Д. Штратеншульте. – Берлін: Європейська Академія, 2008. – 12 с. –

14. Burdeau G. La democratie / G. Burdeau. – Paris: Le Seuil, 1966. – 184 р.

15. Lijphart A. Democracies: Patterns of majoritarian and consensus government in twenty-one countries / A. Lijphart. – New Haven; London: Yale University Press, 1984. – 232 р.

16. Maranini G. Storia del potere in Italia: 1848–1967 / G. Maranini. – Milano: Vallecchi, 1967. – 540 р.

17. Schumpeter J. A. Capitalism, socialism and democracy / J. A. Schumpeter. – [3rd ed.]. – New York: Harper Torchbooks, 1962. – 442 р.

References

1. Konventsia pro zakyst praw ludyny i osnovopolozhnykh svobod vid 4 listopada 1950 roku [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 4 November 1950]. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004>

2. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку [Civil society in contemporary Ukraine: Specifics of formation, trends of development] (2006), Rudych F. M. (ed.). Kyiv: Parlamentske vyd-vo.

3. Deistviusluchshee mezhdunarodnoe pravo [Current international law]: Volume 1 (1996), Kolosov Y. M. and Krvichikova E. S. (eds.). Moscow: MNIMP.

4. Kudriachenko A. I. (2011) 'Mizhnarodni vidnosyny ta imperatyviv rozvytku levropi u druhii polovyni XX – na pochatku XXI stolitija' [International relations and imperatives of Europe's development in the second half of the 20th – in the beginning of the 21st centuries], in Kudriachenko A. I. (ed.) *Ukraїna v levropi: kontekst mizhnarodnykh vidnosyn: Monohrafia* [Ukraine in Europe: The context of international relations: Monograph]. Kyiv: Feniks.

5. Kudriachenko A. I. (2011) 'Politychni rezhumy i formy derzhavnoho ustroiu u derzhavakh rozvynenoi demokratii (na prykladi Zakhidnoi levropy)' [Political regimes and forms of government in the Western democracies (via example of the Western Europe)], in Rudych F. M. (ed.) *Politychny rezhum i narodovidladiia u Ukrainsi: politolohichny analiz: Monohrafia* [Political regime and popular rule in Ukraine: Political scientific analysis: Monograph]. Kyiv: IPEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrayini.

6. Kulturo-tsyvilizatsiyny prostir levropi i Ukrains: osoblyvosti stanovleniya ta suchasni tendentsii rozvutku: Kolektivna monografija [The cultural and civilization area of Europe and Ukraine: Peculiarities of formation and modern trends of development: Collective monograph] (2010), Kudriachenko A. I. (ed.), Institute of European Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv: Universytet 'Ukraina'.

7. Latygina N. A. Demokratia: reali versus utopii: Monohrafija [Democracy: Realias versus utopia: Monograph], In-t polit. i etnonauc. doslidzh. im. I. F. Kurasa NAN Ukrayini. Kyiv. nats. torh-ekon. un.-t. Kyiv: Kyiv. nats. torh-ekon. un.-t.

8. Okunkov L. A., Buloshnikov M. Y. and Krylov B. S. (1997) Konstitutsii gasudarstv Evropeiskogo Soiuza [Constitutions of the European Union Member States]. Moscow: Izdat. gruppa INFRA M-NORMA.
9. Politychna sistema i gromadianske suspilstvo: ievropeiski i ukrainski realii: Monohrafija [Political system and civil society: European and Ukrainian realities: Monograph] (2007), Kudriachenko A. I. (ed.), Kyiv: NISD.
10. Pravo Evropeiskogo Soiuza [Law of the European Union] (2009), Kashkin S. Y. (ed.). Moscow: TK Velbi; Prospekt.
11. Iermolaiev A. V. and others (2012) Pro stan rozvitu gromadianskoho suspilstva v Ukraini: analit. dop. [On the state of development of the civil society in Ukraine: Analytical report]. Kyiv: NISD.
12. Habermas J. (1995) Demokratia. Nrvastvennost. Razum: Moskovskie lektii i intervju [Democracy. Morality. Reason: Moscow lectures and interviews]. Moscow: Academia.
13. Stratenchulte E. D. (2008) Ievropeiskiy Soiuz. Fakty ta vzyazki [European Union. Facts and connections]. Berlin: Ievropeiska Akademiia.
14. Burdeau G. (1966) La democratie. Paris: Le Seuil.
15. Lijphart A. (1984) Democracies: Patterns of majoritarian and consensus government in twenty-one countries. New Haven; London: Yale University Press.
16. Maranini G. (1967) Storia del potere in Italia: 1848-1967. Milano: Vallecchi.
17. Schumpeter J. A. (1962) Capitalism; socialism and democracy: 3rd ed. New York: Harper Torchbooks.

Громадянське суспільство і зовнішня політика

Володимир РОЗУМЮК,
кандидат політичних наук,
провідний науковий співробітник
відділу теорії та методології всесвітньої історії
Державної установи
«Інститут всесвітньої історії НАН України»

Досліджується проблема впливу громадянського суспільства на формування зовнішньополітичного курсу держави. Доводиться, що для уникнення внутрішньополітичних ускладнень держава заохочує різні організації громадянського суспільства до вирішення міжнародних питань з «низким» політичним змістом. Проте у сфері «високої» політики держава майже завжди залишається єдиним гравцем.

Розглядаються засоби впливу організацій громадянського суспільства на державну політику, серед яких особлива увага приділяється політичному лобізму. Вивчаються варіанти участі соціуму в політичних процесах, зокрема в рамках загальнонаціональних програм і проектів, за допомогою яких держава має змогу підвищити свій міжнародний авторитет чи навіть статус. Наголошується, що соціальні гравці формують зовнішню політику держави на загальному рівні, впливаючи на середовище, в якому приймаються рішення. Тому процедури прийняття стратегічних рішень, вироблення і здійснення політики у сферах безпеки й оборони, вибір моделей зовнішньоекономічної діяльності залишаються прерогативами держави.

Ключові слова: держава, громадянське суспільство, зовнішня політика, лобізм, прийняття рішень, діалог.

Гражданское общество и внешняя политика

Владимир РОЗУМЮК, кандидат политических наук, ведущий научный сотрудник отдела теории и методологии всемирной истории Государственного учреждения «Институт всемирной истории НАН Украины»

Исследуется проблема влияния гражданского общества на формирование внешнеполитического курса государства. Доказывается, что во избежание внутривнешнеполитических осложнений государство поощряет различные организации гражданского общества к решению международных вопросов с «низким» политическим содержанием. Однако в сфере «высокой» политики государство почти всегда остается единственным игроком.

Рассматриваются средства воздействия организаций гражданского общества на государственную политику, среди которых особое внимание уделяется политическому лоббизму. Изучаются варианты участия социума в политических процессах, в частности в рамках общенациональных программ и проектов, с помощью которых государство имеет возможность повысить свой международный авторитет и даже статус. Отмечается, что социальные игроки формируют внешнюю политику государства на общем уровне, влияя на среду, в которой принимаются решения. Поэтому процедуры принятия стратегических решений, выработка и осуществление политики в сферах безопасности и обороны, выбор моделей внешнеэкономической деятельности остаются прерогативами государства.

Ключевые слова: государство, гражданское общество, внешняя политика, лоббизм, принятие решений, диалог.

Civil Society and Foreign Policy

Volodymyr ROZUMIUK, Ph.D. in Political Science, Leading Research Fellow of the Department of Theory and Methodology of World History of the State Institution 'Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine'

The scope of influence exerted by the civil society on formation of the state's foreign policy is considered. In order to avoid the internal complications, the state is proved to encourage various civil society organizations to resolve international issues having 'low' political content. However, in the sphere of 'high' policy the state is almost always acts as a unique player.

Means used by the civil society organizations to influence the state policy are studied. Special attention is paid to political lobbying. Options for the society's participation in political processes, in particular, within the framework of all-national programmes and projects are explored, as the state could use them for improving its international prestige or even status. Social actors are emphasized to form the foreign policy of the state at the general level affecting the environment where all the decisions are taken. Therefore, strategic decision-making procedures, development and implementation of policies concerning defence and security areas or selection of foreign economic activity models remain prerogatives of the state.

Keywords: government, civil society, foreign policy, lobbying, decision-making, dialogue.

Для кожної держави проблема впливу громадянського суспільства на формування зовнішньої політики видається надзвичайно актуальню, адже за умов будь-якого режиму, а надто демократичного, без підтримки широких верств населення буде який стратегічний курс приреченій.

Треба зазначити, що англосаксонська політична філософія традиційно протиставляє громадянське суспільство і державу, маючи склонності подавати перше як абсолютне благо, а друге як неминуче зло, однак на практиці міжними формується система сталих і місців зв'язків, яка надає можливість ефективно узгоджувати взаємні інтереси і проводити результативну внутрішню і зовнішню політику. Так само можна констатувати хибність основних положень ліберально-демократичної ідеології, в теоретичних конструкціях прихильників якої і внутрішньо, і зовнішньополітичний курси уряду постають як певний результат боротьби, симбіозу та кооперації інтересів окремих індивідів та різноманітних суспільних груп – класів, асоціацій за інтересами, профспілок, союзів, церков та конфесій, фірм і бізнес-гуртувань, об'єднань громадян та політичних партій. Проте наявність політичної системи, збудованій відповідно до основних принципів ліберальної демократії (рівність усіх громадян перед законом, суверенітет народу, представницькі інститути, правова держава тощо), не демонструють автоматичної залежності зовнішньої політики від волі різноманітних організацій громадянського суспільства.

Хоча теоретично процес прийняття рішень та реалізації зовнішньополітичного курсу дeterminується громадянським суспільством, практично зовнішня політика традиційно належить до інших сфер, на які впливають недержавні організації незалежні, а стратегія та тактику поведінки країни на міжнародній арені визначаються реалізовуваними брокераційними структурами та інституціями. Вплинути на державно-бюрократичний апарат міністерств, відомств, комітетів, установ тощо організаціям громадянського суспільства надзвичайно важко і це потребує чималих зусиль.

Шартрівда, аби уникнути зліїх зважин внутрішньополітичних ускладнень, держава інколи находить заохочене різним організації громадянського суспільства (профспілки, асоціації бізнесменів) до вирішення міжнародних питань з «нізьким» політичним змістом (встановлення квот на вилов риби, врегулювання проблем експорту/імпорту продукції сільського господарства, переговори про особливості тарифного регулювання, узгодження національного законодавства з нормами міжнародного права чи міжнародними зобов'язаннями країни), запрошуєчи їхніх представників на дво- чи багатосторонні зустрічі або долучаючи до складу урядової делегації на міжнародній конференції, проте у сфері «високої» політики держава майже цілковито виключає з процесу прийняття рішень будь-які групи громадянського суспільства, залишаючись не лише найвпливішим, а й єдиним гравцем.

Схожі тенденції чітко простежуються при розв'язанні зовнішньополітичних проблем, тож включення до

складу державної делегації на міжнародну конференцію лише чиновників є, швидше, нормою, ніж винятком. Зовнішньополітичним відомства різних країн вже традиційно пояснюють таке становище міркуваннями секретності та неможливості делегувати розв'язання проблем «високої» політики організаціям громадянського суспільства, які, захищаючи різні інтереси, підтримують єдину позицію держави на переговорах.

Своєю чергою, групи, які належать до громадянського суспільства, постійно намагаються відшукати дієвіші шляхи захисту власних інтересів, впливаючи на зовнішню політику держави через опублікання громадської думки, застосування масової інформації, лобізм різного гатунку, масові акції (страйки, голодовки, демонстрації), обсибисті звязки, формальне представництво в різних державних, громадських і приватних організаціях і, безперечно, через голосування. Різноманітні угрюповання, асоціації та окремі індивіди активно тиснуть на державу, вимагаючи адаптації зовнішньої політики відповідно до їх особистих інтересів чи явищ. Однак попри надзвичайну активність груп громадянського суспільства загалом їхній вплив на зовнішню політику є незначним.

Теоретично саме голосування на виборах мало би бути виришальною формою контролю громадянського суспільства за зовнішньою політикою уряду. Можна навіть навести кілька прикладів кардинальної зміни зовнішньополітичного курсу різних країн після поразки правлячою партією на виборах, проте насправді питання зовнішньої політики вкрай рідко опиняється в центрі уваги всього суспільства і викликає серйозні дебати. Виборці не надто переймаються проблемами міжнародного політичного життя, зокрема, звернувшись головним чином на економічних питаннях, зменшенню безробіття, підвищенню рівня життя. Уряд, відповідно, може дозволити собі ігнорувати громадську думку стосовно зовнішньої політики за умови, що його рішення в цій сфері не позначається негативно на житті пересічного громадянина.

Припомір, майже в усіх державах – членах антитерористичної коаліції, які спрямували війська до Іраку 2003-го, переважна більшість населення була проти такого рішення, однак лише в Іспанії, котра зазнала болючого контрудару терористів у відповідь, уряд програв вибори саме через свій зовнішньополітичний курс. Опозиція питанням «високої» політики зазвичай доволі абстрактна та аморфна, що бути серйозним детермінующим виборчим чинником, тоді як опозиція питанням з «нізьким» політичним змістом конкретна і чітко зосереджена за галузевою чи географічною ознакою, тож коли відповідальний політик відкриває радить виборцям голосувати за іншу партію (якщо вони не підтримують його зовнішньополітичного курсу), він український рідко при цьому ризикує втратити голоси. «Ми можемо слухати і ми можемо пристосовуватися (до вимог громадської думки), до певної міри – на відсутність корегувати деякі суперечності, проте ми не можемо уникнути неспространеної необхідності для державної політики послідовно захищати і реалізовувати національні

інтереси та пріоритети. Бувають випадки, коли уряд віддає перевагу саме національним інтересам, а не громадській думці», – відзначив заступник канадського міністра закордонних справ де Монтіні Маршан 1983 року [16, с. 14–15].

Стверджуючи пріоритетність «національного інтересу» перед вимогами громадської думки, теоретики і практики міжнародної політики мають на увазі, що усвідомлення правлячою елітою сукупність потреб та інтересів країни, обумовлена конкретними історичними, політичними, економічними, географічними факторами та культурними традиціями, є фундаментальним і порівняно незмінним чинником [1], с. 3–15], тоді як громадська думка – це швидкоплинні «блукаючі вогні». Саме тому наявіть революційні зміни державного устрою не надто позначалися на зовнішній політиці (СРСР, Китай), а державні дії демократичних країн часто не дотримувалися своїх обіцянок (президент США В. Вільсон у квітні 1917-го вступив у Першу світову війну, хоча в листопаді 1916-го виграв президентські вибори під гаслом: «Він втрачував нас від війни»). Сформульовані ще XVII століття кардиналом Ришельє доктрина *raison d'état* [1, с. 21] як категорійний імператив державної політики, що не залежить від суб'єктивних уподобань правлячої верхівки, залишається актуальною й нині.

Одним із найефективніших засобів впливу організацій громадянського суспільства на державну політику є лобізм (від англ. *lobby* – кулуари) – професійна форма діяльності, котра має забезпечити потрібне політичне рішення. Його дієвість пов’язана насамперед з тим, що лобісти для «проштовхування» і захисту своїх інтересів використовують не аморфну «громадську думку», а державний бюрократичний апарат з його формальними і передусім неформальними зв’язками. У більшості країн світу лобізм вважається (прийманий офіційно) злочином, своєрідною формою корупції, однак у Сполучених Штатах Америки 1946-го його було легалізовано, і тепер це – жорстко регламентований легальний професійний вид суспільної діяльності, своєрідний бізнес, у якому обертаються мільярди доларів. Завдяки регламентації і впроваджуванню лобізму в США переріс рівень звичайних політичних інтриг, перетворюючись на механізм підготовки та прийняття рішень, чітку систему аргументації, легітимації та реалізації інтересів лобістських груп.

Західний книжковий ринок перевопнений різноманітними дослідженнями лобістської діяльності. Переважна більшість – доволі нудні академічні роботи, в яких аналізуються причини появі труп за інтересами та зміст феномену любіювання, специфіка лобістської діяльності в США, Великій Британії та країнах Західної Європи, особливості фінансового, юридичного і медійного забезпечення лобізму на різних рівнях – від локальної спільноти до глобального світу [3; 6; 13; 17]. Дещо цікавіше сприймаються алармістські прогнози стосовно цікавитого розвалення державного апарату під шаленим тиском величезних «діволівських» грошей, якими лобісти корумпують чиновників [7], проте найбільший інтерес традиційно викликають дослідження діяльності лобі національних меншин [8; 9; 14; 15], найкращі з яких не лише продаються на рівні бестселерів, а читаються як пригодницькі романі чи детективи [4; 10].

Приміром, у своїх роботах конгресмен з Іллінойсу П. Фінлід (*«Вони насмілюються говорити волос: люди та інституції, з якими конфліктує ізраїльське лобі»*) та відомі політологи Дж. Міршаймер і С. Волт (*«Ізраїльська лобі та зовнішня політика США»*) започатковані давно табуйовану тему американської політики, надзвичайно яскравими фарбами змалювали діяльність широкої провірської коаліції окремих осіб та різноманітних громадських асоціацій. Пропаганований ними погляд, що надвисокий рівень матеріальної та дипломатичної підтримки Ізраїлю з боку США пояснюється не стільки американськими стратегічними інтересами в цьому регіоні та марковими зобов’язаннями перед жертвами Холокосту, скільки впливом провірських лобістів, діяльність яких шкодить національній безпеці як Сполучених Штатів, так і самого Ізраїлю [4; 10], негайно звинуватили у «найсмертоноснішій брехні», антисе-

мітизмі та поганій інформованості від представників того самого критикованого лобії [5].

Разом із тим, абстрагуючись від академічних сенсацій та ексесів політичної боротьби, можна констатувати, що лобізм як непартійний цивілізований і впорядкований дієвий засіб тиску й впливу сил та інтересів громадянського суспільства на державний апарат, ефективний лише при вирішенні деяких другорядних (із загальнодержавного погляду) питань, зазвичай безпосередньо пов’язаних з інтересами великого бізнесу або впливових суспільних груп та політичних організацій. Самі лобістські угруповання надто слабкі, щоб серйозно вплинути на основний напрям зовнішньополітичного курсу держави.

Держава також інколи намагається залучити організації громадянського суспільства до формування зовнішньої політики, розробляючи різноманітні програми і проекти. Попри різні назви вони мають спряміти ефективний зовнішньополітичний діяльність держави та підвищеної міжнародного авторитету чи навіть статусу. Однак арсенал форм і методів (незалежно від ресурсних можливостей держави, ролі та місія в міжнародному середовищі) докладання потенціалу громадянського суспільства доволі обмежений. Здебільшого це участь у різноманітних конференціях, культурні та освітні обміни. Вузькою залишається й проблематика, до розв’язання якої залучаються організації громадянського суспільства (чинні це переважно питання, що стосуються довкілля, прав людини, гендерних прав). При цьому реальний вплив суспільних гравців на сам процес прийняття рішень наявний у вказаних сферах є незначним. Прийняття стратегічних рішень, вироблення і здійснення політики у сferах безпеки й оборони, вибір моделей зовнішньоекономічної діяльності залишаються прерогативами держави.

Хоча урядовці та чиновники МЗС вважають бажаним і наявіт необхідним залучати громадськість лише до обговорення зовнішньополітичної діяльності, вони визнають, що залучення громадськості до вироблення і здійснення зовнішньої політики надає можливість:

- 1) підвищити загальноосвітній та культурний рівень громадян, їхню пoinформованість щодо міжнародних проблем;
- 2) інкорпорувати домінантні суспільні цінності та преференції в систему прийняття рішень;
- 3) поліпшити якість прийнятих рішень;
- 4) посилити ступінь довіри до урядових інституцій;
- 5) зменшити кількість соціальних конфліктів;
- 6) підвищити економічну ефективність прийнятих рішень [12].

Зазнаючи, що громадськість неодноразово демонструвала здатність ефективно блокувати різноманітні урядові проекти, які приймалися без урахування думки населення, досвідчені бюрократи наголошують, що пересічний громадянин і урядовий фахівець по-різому бачать і оцінюють зовнішньополітичну питання, надто коротко йдеяється про проблеми безпеки і можливі конфлікти. Відповідно ризики, прийняті з погляду фахівців, можуть бути цілком непримітними для широкого загалу, тож розв’язання певних проблем часто потребує пріоритетного врахування саме суб’єктивних оцінок ризиків (погляду суспільства), а не тільки об’єктивних (розрахованих їх обтураторів фахівців). Зрештою, часто громадська протидія є симптомом майбутньої недовіри до уряду, тож активна участь громадських організацій у «системі прийняття» (насправді, обговорення) рішень – один із методів подолання недовіри.

У цьому сенсі показовими видаються механізми запущення громадської думки до формування і здійснення зовнішньої політики в одній із найдемократичніших і найвид-критішіх політичних систем світу – канадській.

Так, 22 січня 2003 року канадське МЗС розпочало програму «Діалог щодо зовнішньої політики», мета якої – отримати достовірну інформацію про потреби і очікування громадян, їхні пріоритети стосовно зовнішньополітичного курсу держави, бачення ними канадської зовнішньої політики на сучасному етапі й у майбутньому.

Населенню запропонували висловитися з приводу низки зовнішньополітичних питань, а саме: безпека, глобалізація, культурно-цивільні аспекти зовнішньої політики, проблеми сталого розвитку, характер відносин на міжнародній арені тощо. Міністр закордонних справ провів кілька десятків зустрічей у 15 найбільших канадських містах, в яких взяли участь понад 3 тисячі осіб, виступив на сесії Національного форуму молоді «Майбутнє Канади: світ, якого ми прагнемо». Канадці отримали 12 тисяч бюллетенів з питаннями, ще 60 тисяч осіб відвідало веб-сайт міністерства. Тисячі відгуків від пересічних громадян, парламентарів, членів провінційних і територіальних урядів, академіків, різних громадських організацій, бізнес-асоціацій та ін. надійшли до МЗС Канади, понад 2 тисячі осіб висловили свої думки під час інтерактивної дискусії в мережі Інтернет, було проведено 19 «круглих столів», матеріали яких опубліковано. З'ясувалося, що попри деякі розбіжності переважна більшість канадців підтримує розвиток міжнародної співпраці в рамках ООН та інших багатосторонніх організацій, наголошує на загальнобоєзаківстві норм міжнародного права і побажає до прав людини.

Цей проект мав створити в політично активних канадців ілюзію, що з ними радяться, до їхніх порад прислухуються, вражені причетністю дотворення зовнішньої політики, легітимізувати і популяризувати діяльність МЗС. Один з учасників цього діалогу сказав: «Це ... одна з багатьох переважних способів життя демократичного суспільства ... я відуваю, що можу висловити власні думки, і що хтось мене почуче». Однак попри постійний наголос на надзвичайній цінності й важливості думок громадян «кнаша демократія і зовнішня політика стала сильнішою завдяки вашій участі!» міністр закордонних справ Б. Трехем визнав: «З разома думок і порад, які ми отримали, ми обираємо баланс, не кожне судження буде представлено в цьому звіті», а сам питання – які цінності й інтереси є фундаментальними для канадської зовнішньої політики, якими мають бути її приоритети у подальшому тощо – ні до чого не зобов'язували [2].

У підсумку треба зазначити: хоча теоретично тиск громадської думки та обсягні интересів різних груп громадянського суспільства мають визначати зовнішню політику уряду, практично суспільство вкрай рідко може вирішальним чином впливати на зовнішню політику. Соціальні гравці ширше формують зовнішню політику держави на загальному рівні, впливаючи на середовище, в якому приймаються рішення. Можна сказати, що реакція громадянського суспільства визначає межі прийнятих неприпустимих зовнішньополітичних акцій, а не детермінує певний курс чи дії уряду на міжнародній арені. Хотілося б підкреслити, що параметри прийнятної поведінки надто широкі, внаслідок чого держава має порівняно значну автономію у здійсненні зовнішньої політики. Урядові чиновники самостійно визначають національні інтереси та найкращі шляхи їх досягнення, хоча й інший вибір обмежений економічною структурою суспільства, політичними інтересами різних груп та культурними традиціями.

Список використаних джерел

1. Ришельє А. Политическое завещание или принципы управления государством / А. Ришельє; [пер. с фр. Л. А. Сиfurовой]. – М.: Ладомир, 2008. – 496 с.
2. A Dialogue of Foreign Policy: Report to Canadians / Department of Foreign Affairs and International Trade. – Ottawa: DFAIT, 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dataparc.com/projects/www.foreign-policy-dialogue.ca/en/final_report/index.html
3. Baumgartner F. Lobbying and policy change: Who wins, who loses, and why / [Baumgartner F. [and others]]. – Chicago; London: University of Chicago Press, 2009. – 341 p.
4. Findley P. They dare to speak out: People and institutions confront Israel's lobby / P. Findley. – Chicago: Chicago Review Press; Lawrence Hill Books, 1989. – 391 p.
5. Foxman A. The Deadliest lies: The Israel lobby and the myth of Jewish control / A. Foxman. – N.Y.: Palgrave Macmillan, 2007. – 256 p.
6. Goldstein K. Interest groups, lobbying, and participation in America / K. Goldstein. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – 158 p.
7. Kaiser R. So damn much money: The triumph of lobbying and the corrosion of American Government / R. Kaiser. – N.Y.: Vintage Books, 2010. – 406 p.
8. Korn D. Das Netz: Israels Lobby in Deutschland / D. Korn. – Munchen: FZ-Verlag, 2004. – 239 p.
9. Marrar K. The Arab lobby and U.S. foreign policy: The two-state solution / Kh. Marrar. – London; New York: Routledge, 2009. – 269 p.
10. Mearsheimer J. The Israel lobby and U.S. foreign policy / J. Mearsheimer, S. Walt. – N.Y.: Farrar, Straus and Giroux, 2007. – 484 p.
11. Morgenthau H. J. Politics among nations. The struggle for power and peace / H. J. Morgenthau. – N.Y.: Alfred-A-Knopf, 1978. – 560 p.
12. Nossal K. The politics of Canadian foreign policy / K. Nossal. Ontario: Prentice-Hall Canada Inc., 1985. – 358 p.
13. Nownes A. Total lobbying: What lobbyists want and how they try to get it / A. Nownes. – N.Y.: Cambridge University Press, 2006. – 269 p.
14. Terry J. U.S. foreign policy in the Middle East: The role of lobbies and special interest groups / J. Terry. – London: Pluto Press, 2005. – 160 p.
15. Tsygankov A. Russophobia: Anti-Russian lobby and American foreign policy / A. Tsygankov. – N.Y.: Palgrave Macmillan, 2009. – 240 p.
16. Tucker M. Canadian foreign policy: Contemporary issues and themes / M. Tucker. Toronto: McGraw-Hill Ryerson Limited, 1980. – 227 p.
17. Van Schendelen R. More Machiavelli in Brussels: The art of lobbying the EU / R. Van Schendelen. – Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010. – 382 p.

References

1. Richelieu A. (2008) *Politicheskoe zaveschchanie ili printsipy upravleniya gosudarstvom* [The political testament or principles of public administration], trans. from French by L. A. Sifurova. Moscow: Ladorim.
2. Department of Foreign Affairs and International Trade, A Dialogue of Foreign Policy: Report to Canadians, Ottawa: DFAIT, 2003. Available at: <http://www.dataparc.com/projects/www.foreign-policy-dialogue.ca/en/final_report/index.html>
3. Baumgartner F., Berry J., Hojnacki M., Kimball D. and Leech B. (2009) *Lobbying and policy change: Who wins, who loses, and why* – Chicago; London: University of Chicago Press.
4. Findley P. (1989) *They dare to speak out: People and institutions confront Israel's lobby*. Chicago: Chicago Review Press; Lawrence Hill Books.
5. Foxman A. (2007) *The Deadliest lies: The Israel lobby and the myth of Jewish control*. N.Y.: Palgrave Macmillan.
6. Goldstein K. (1999) *Interest groups, lobbying, and participation in America*. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Kaiser R. (2010) *So damn much money: The triumph of lobbying and the corrosion of American Government*. N.Y.: Vintage Books.
8. Korn D. (2004) *Das Netz: Israels Lobby in Deutschland*. Munchen: FZ-Verlag.
9. Marrar K. (2009) *The Arab lobby and U.S. foreign policy: The two-state solution*. London; New York: Routledge.
10. Mearsheimer J. and Walt S. (2007) *The Israel lobby and U.S. foreign policy*. N.Y.: Farrar, Straus and Giroux.
11. Morgenthau H. J. (1978) *Politics among nations. The struggle for power and peace*. N.Y.: Alfred-A-Knopf.

12. **Nossal K.** (1985) *The politics of Canadian foreign policy*. Ontario: Prentice-Hall Canada Inc.
13. **Nownes A.** (2006) *Total lobbying: What lobbyists want and how they try to get it*. N.Y.: Cambridge University Press.
14. **Terry J.** (2005) *U.S. foreign policy in the Middle East: The role of lobbies and special interest groups*. London: Pluto Press.
15. **Tsygankov A.** (2009) *Russophobia: Anti-Russian lobby and American foreign policy*. N.Y.: Palgrave Macmillan.
16. **Tucker M.** (1980) *Canadian foreign policy: Contemporary issues and themes*. Toronto: McGraw-Hill Ryerson Limited.
17. **Van Schendelen R.** (2010) *More Machiavelli in Brussels: The art of lobbying the EU*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Діяльність європейських неурядових організацій в Україні

Вікторія СОЛОШЕНКО,
кандидат історичних наук, доцент,
учений секретар Державної установи
«Інститут всесвітньої історії НАН України»

Проаналізовано особливості та значення європейських неурядових організацій у діяльності інститутів громадянського суспільства в Україні. Визначено, що підтримка міжнародними організаціями інститутів громадянського суспільства в Україні відіграє важливу роль у процесі захисту прав людини; дає змогу за умов економічної кризи звільнити державу від реалізації надмірно обтяжливих для неї соціальних завдань; уможливлює підвищення якості політичних і публічно-правових рішень. Надано коротку характеристику сфер діяльності міжнародних НУО на території України. На її основі зроблено висновок щодо необхідності гармонізації національного законодавства та відповідних нормативно-правових актів ЄС із метою створення належних умов для роботи НУО та їхньої кооперації з вітчизняними органами влади і громадянським суспільством.

Ключові слова: неурядова організація, громадянське суспільство, співпраця, Європейський Союз, законодавство.

Деятельность европейских неправительственных организаций в Украине

Виктория СОЛОШЕНКО, кандидат исторических наук, доцент, научный секретарь Государственного учреждения «Институт всемирной истории НАН Украины»

Проанализированы особенности и значение европейских неправительственных организаций в деятельности институтов гражданского общества в Украине. Определено, что поддержка международными организациями институтов гражданского общества в Украине играет важную роль в процессе защиты прав человека; позволяет в условиях экономического кризиса освободить государство от реализации чрезмерно обременительных для него социальных задач; делает возможным повышение качества политических и публично-правовых решений.

Дана краткая характеристика сфер деятельности международных НПО на территории Украины. На ее основе сделан вывод о необходимости гармонизации национального законодательства и соответствующих нормативно-правовых актов ЕС с целью создания надлежащих условий для работы НПО и их кооперации с отечественными органами власти и гражданским обществом.

Ключевые слова: неправительственная организация, гражданское общество, сотрудничество, Европейский Союз, законодательство.

Activities of the European NGOs in Ukraine

Viktoriya SOLOSHEŃKO, Ph.D. in History, Associate Professor, Academic Secretary of the State Institution 'Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine'

Special characteristics and importance of the European non-governmental organizations while developing the civil society institutions in Ukraine are analyzed. International organizations are determined to support the civil society institutions in Ukraine, since they play an important role in the protection of human rights; under conditions of the economic crisis, allow for releasing the state from implementation of the unduly burdensome social problems; stimulate improvement of quality of political and public and legal decisions.

A brief review of the areas of activities of the international NGOs in Ukraine is given. Based on it, the conclusion on the need for harmonization of the national legislation and regulatory legal acts of the EU is made. It should encourage creating appropriate conditions for the NGOs activities and fostering their cooperation with the national authorities and civil society.

Keywords: NGO, civil society, cooperation, European Union, legislation.

Проблематика формування та функціонування громадянського суспільства актуалізується для держав, які по-рівняю недавно стали на шлях демократії. З-поміж них – і Україна. Однак питання ролі Міжнародних, зокрема європейських, інститути та неурядових організацій у розвитку громадянського суспільства в нашій державі ще рідко є предметом окремих досліджень.

Утвердження громадянського суспільства як гарантії демократичного розвитку України визнанено одним із напрямів її внутрішньої політики. Відповідно до Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 року, державна політика в сфері формування інститутів та організацій громадянського суспільства має передбачати посилення їхньої взаємодії з органами публічної влади, запровадження громадського контролю за діяльністю влади, проведення регулярних консультацій із громадськістю.

Роль міжнародних організацій в Україні (МНУ) стає більш значущою, іхня активність зростає і стає потужнішою. Це особливо видчально останніми роками. Вітчизняна практика перетворення, які відбуваються за часів піднесення громадянського руху за протестних майданів, зокрема періоду 2013–2014 років, дослідження підтримки цих рухів міжнародними неурядовими організаціями в Україні, її масштаби і роль мають своє продовження. Аналіз взаємодії цих чинників актуалізується також з огляду на зростаючу роль України в Європі.

Аналізом діяльності міжнародних неурядових організацій займаються такі вчені, як В. Буткевич, Л. Кривачук, О. Клименко, К. Левченко, В. Попішук.

На початку 1990-х років в Україні зростала кількість громадських організацій, але діяльність переважної більшості з них тяжіла до формалізму. Заважала доволі слабка фінансова та інституційна спроможність неурядових громадських організацій. У нашій країні не було створено належного законодавства, зокрема стосовно джерел фінансування інституцій громадянського суспільства.

За сучасної історичної доби міжнародні організації відіграють важливу роль як форма створення держав та багатосторонньої дипломатії. Пончаючи зі створенням у 1815 році Центральної комісії навігації по Рейну, міжнародні організації мають власну компетенцію та повноваження. Розвиток міждержавних зв'язків, поширення міжнародної співпраці на нові галузі діяльності держав зумовлюють збільшення чисельності та зростання ролі міжнародних організацій у сучасному світі, які об'єднують громадські організації, юридичні та фізичні особи для вирішення спільних питань.

В Україні активно працюють представництва міжнародних організацій, філії та представництва іноземних організацій. Серед перших відмінно іноземними організаціями у нашій країні варто згадати Українське відділення неурядової організації «Міжнародний центр наукової культури – Всесвітній лабораторія», 29 липня 1991 року уряд УРСР затвердив Положення про вітчизняне відділення цієї міжнародної неурядової організації. Українське відділення Всесвітньої лабораторії отримало статус науково-дослідної установи, яка брала участь у міжнародних проектах у галузях науки, техніки, екології, медицини, освіти тощо.

Прикладом «змішаної» організації може бути Міжнародне товариство прав людини Українська секція (МТПЛУС, далі – секція). Згідно зі статутом, діяльність секції поширяється на територію України та Німеччини. Секція ставить перед собою такі завдання: надання правової допомоги громадянам у галузі правозахисного законодавства, надання матеріальної допомоги багатодітним сім'ям, інвалідам, самотнім, особам похилого віку, сприяння гуманізації умов утримання підлітків і дорослих у місцях, призначених для виконання покарань; захищати невід'ємні права військовослужбовців та їхніх сімей, участь у міжнародних

акціях щодо захисту прав людини, поширення серед населення ідей, викладених у Загальній декларації прав людини, інших документах правозахисного змісту [1].

Представництва неурядових організацій можуть мати статус дипломатичних місій. Важливими в цьому ключі є взаємовідносини між Україною та Міжнародним комітетом Червоного Хреста (МКЧХ). Договір між урядом України і Міжнародним комітетом Червоного Хреста про відкриття Місії МКЧХ в Україні діє від 5 грудня 1995 року. Роль МКЧХ полягає в: поширенні основних принципів (гуманість, неупередженість, нейтральності, незалежність, добровільності, єдність та універсальність); виконанні завдань, покладених на нього Женевськими конвенціями; сприяння точному дотриманню положень міжнародного гуманітарного права, застосованого під час збройних конфліктів. МКЧХ підтримує тісні зв'язки з національними товариствами, співпрацює з ними в питаннях, що становлять спільній інтерес, зокрема як таких, як підготовка до дій під час збройних конфліктів тощо.

Умови функціонування інститутів громадянського суспільства в більшості передхідних країн і в Україні зокрема відрізняється від аналогічних умов у державах із розвиненою економікою та глибокими демократичними традиціями. Помітною тут є така тенденція: чим нижчий рівень демократії в країні, тим більше відхилення від загальнопріоритетних норм у процесі становлення НУО тим вищий рівень політизації «третього сектору» [8, с. 3, 4].

Визнаючи роль громадянського суспільства, країни з розвиненою демократією системно залишають громадян та їх об'єднання до формування та реалізації державної політики в усіх сферах. Це дає змогу, по-перше, звільнити державу від реалізації фахівців надмірно обтяжливих для неї соціальних завдань зі збереженням високих соціальних стандартів для населення (так, у Німеччині, залучаючи громадські організації, заощаджують 30–37 відсотків вартості таких послуг для держави); по-друге, підвищувати якість політичних і публічно-правових рішень завдяки повинішому врахуванню потреб населення, альтернатив і можливих наслідків рішень (підвищення якості рішень сприяє підвищенню рівня легітимності органів публічної влади); по-третє, забезпечувати повинну імплементацію публічно-правових рішень населенням [2, с. 6].

Істотною проблемою є приведення національного законодавства у відповідність до чинних міжнародних договорів, урахування сучасного, передусім європейського, досвіду. Гострою проблемою в цьому контексті є «неможливість користуватися правоахисним документом для громадян тих країн, які не підписали даний документ» (детальніше див.: [5]).

Згідно з даними Единого державного реєстру підприємств та організацій України станом на початок 2012 року було зареєстровано 71 767 громадських організацій. Як свідчать результати дослідження, проведеної Українським незалежним центром політичних досліджень, саме за направом «громадянське суспільство» Україна продемонструвала найбільший поступ.

За часткою економічно активного населення, працевлаштованого в НУО, Україна – на рівні Румунії та Польщі. За оцінкою фахівців, лише близько 1% економічно активного населення України працює в НУО. У Чехії та Угорщині цей показник майже вдвічі більший (1,7% та 2% відповідно), у Німеччині – майже в 7 разів більший (6,8%) [2, с. 10].

Загальні шляхи використання міжнародних механізмів неурядовими організаціями України виводять їх на міжнародний рівень. Так, обговорення в міжнародних організаціях, на міжнародних конференціях та тематичних зустрічах політик конкретних випадків порушення прав людини, дітей і жінок сприяє посиленню впливу й навіть тиску

на державні структури заради дотримання і впровадження міжнародних норм у конкретній країні. Інакше кажучи, такі заходи уможливлюють поширення й використання міжнародних норм та прецедентного права для діяльності на національному рівні.

Міжнародної неурядової організацією (МНО), робота якої ґрунтуються на Загальній декларації прав людини від 10 грудня 1948 року, є *International Society for Human Right (ISHR)*. Заснована в 1972 році, вона налічує 20 000 осіб із понад 20 країн, має представництва в багатьох державах світу, зокрема й в Україні. Фінансування проектів *ISHR* відбувається виключно за рахунок благодійників внесків. МНО має статус консультанта при Раді Європи та є членом Комітету НУО при Раді Європи. Організація також має статус спостерігача при Департаменті суспільної інформації ООН та в Комітеті з прав людини в Африці. Нині організація реалізує проект забезпечення поінформованості суспільства щодо діяльності в країнах Східної Європи та Міжнародного кримінального суду (МКС), створеного 1997 року. Цілі МКС – розслідування, затримання, обвинувачення і, якщо доведена провина, покарання винних у сконені тяжких злочинів проти прав людини.

Medical Women's International Association (MWIA) є міжнародною неурядовою організацією, мета якої – сприяння співпраці жінок-лікарів у різних країнах, підтримка їхніх інтересів, розвиток дружніх відносин та взаєморозуміння між жінками-лікарями всього світу.

Нині *MWIA* представляється 70 країн-членами на п'яти континентах. Різноманітне культурне підґрунтя кожної країни, медичні традиції та проблеми, що виникають, є приводом для проведення регулярних форумів, конференцій і семінарів, на яких обговорюються актуальні і доволі гострі теми. МНО надає своїм членам можливість обговорення та обміну новими ідеями, здобутими досвідом тощо. Що три роки асоціація проводить міжнародні конгреси та генеральні асамблей в різних країнах-членах по всьому світу, визначає політику й план заходів. Вона підтримує міжнавізажки зі всесвітніми міжнародними організаціями: ВООЗ, Економічною і соціальною комісією ООН, Фондом захисту прав дітей при ООН, Міжнародною асоціацією медичних наук [3, с. 15–16].

На найбільшою міжнародною організацією, котра опікуються проблемами підростаючого покоління, є Міжнародний альянс «Врятуймо дітей». Свою місію альянс вбачає у створенні умов для захисту прав дітей, іхнього часливого, здорового й безпечного дитинства. У складі організації діють 29 національних організацій, які співпрацюють щодо надання програм у 120 країнах світу.

Серед структур, що опікуються проблемами дітей, по-мітно вирізняється діяльністю Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда» (в Україні – з 1997 року). Напрямом діяльності центру – запобігання торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми; ліквідація всіх форм дискримінації та насильства в суспільстві; сприяння дотриманню прав людини, гендерної рівності; захист прав дітей. Усі проекти центру здійснюються за фінансової підтримки Європейської комісії, Ради Європи та багатьох міжнародних фондів і організацій.

Багомій внесок у розвороту громадянського суспільства в Україні робить *Польсько-українська фундація співпраці (ПАУСІ)*, заснована в квітні 2005 року. Вона діє як зусиль, щоб передати успішний досвід Варшави під час переходу до ринкової економіки, допомогти Україні інтегруватися до європейських та євроатлантических структур шляхом запровадження європейського, зокрема польського, досвіду. Місією фундації також є інтенсивний транскордонний обмін знаннями та досвідом у ключових сферах, що впливають на розвиток людського капіталу й формування громадянського суспільства.

У червні 2014 року відбулася зустріч у рамках проекту «Бюджети за завданнями у Вінниці та Черкасах – підтримка належного врядування й фінансової прозорості органів місцевого самоврядування в Україні», що здійснюється *ПАУСІ* за фінансової підтримки Європейського Союзу та Центральноєвропейської ініціативи. Українці навчалися в польських

колег формувати бюджети за завданнями, з'ясовували, як забезпечується ефективне використання місцевих коштів у польських містах, як можна досягти більшої прозорості та ефективності місцевих бюджетів в Україні.

ПАУСІ спільно з Харківським національним університетом міського господарства імені О. М. Бекетова протягом 2013–2014 рр. реалізовувала проект «Бізнес-інкубатор для студентів, викладачів та бізнесу». Цей проект фінансувався МЗС Польщі та передбачав надання допомоги студентам, молодим викладачам і випускникам університету для організації власного бізнесу: від ідеї – до отримання прибутку та розвитку компанії, зокрема з використанням інноваційних технологій. Також серед завдань проекту – підтримка діяльності створених фірм/компаній до досягнення ними стабільної позиції на ринку, пропагування підприємництва в академічному середовищі, проведення консультацій та тренінгів. Так, протягом 2013 року в Харкові відбулися семінари з польськими експертами та консультантами проєкту, а керівники й координатори бізнес-проєкту від університету відвідали з навчальним візитом Польщу. Для студентів – авторів національних бізнес-ідей також було організовано начальну поїздку до Польщі. Діофінансування своїх бізнес-планів фірми отримують за п'ятьма напрямами: аналіз екологічності будівництва, матеріалів; послуги енергетичного аудиту будівель та оптимізації енергоспоживання; Call-центр з наданням послуг дрібного ремонту для населення; «Я помітний на дорозі» – створення світловідбивних матеріалів для пішоходів; вертикальне озеленення для кожного будинку [9].

Іще однією міжнародною громадською організацією, яка об'єднує на засадах добровільності громадян України та інших держав, є *«Україна–Польща–Німеччина» (UPD)*. Презентація *UPD* відбулася в липні 2007 року в німецькому місті Ноїштадті. Ця МГО активно сприє зміцненню дружби та розвитку тісного співробітництва народів України, Польщі та Німеччини, задоволенню та захисту законочно-культурних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших інтересів членів організації [6].

Показово, що за сприяння цієї організації та об'єднання «Україна–Польща» налагоджено співпрацю між більш як 120 територіальними громадами Вінницької області та адміністративними одиницями 10 воєводств Республіки Польща. У ролі структурного підрозділу виступає підприємство «Господарчий дім», метою якого є встановлення прямих зв'язків із фірмами та організаціями зарубіжжя щодо розвитку промислового виробництва, будівництва, сільського господарства й торгівлі.

Однією з перших спроб оприлюднити інформацію про діяльність цієї міжнародної неурядової організації було відповідне рішення Фонду імені Фрідріха Еберта. Саме його Представництво в Україні сприяло усвідомленню населенням можливостей міжнародної співпраці, зближенням громадян наших країн. Важливим заходом була організація роботи *Баварського Червоного Хреста* в Івано-Франківську та організації «Коннект плюс» (м. Берлін). Іхня діяльність в Україні відбувалася за програмами *MEDI & CARE* та *PROFEX*. Заданням першої – допомога в організації медичного обслуговування та догляду за ВІЛ-інфікованими людьми у Східній Європі, зокрема й в Україні. У рамках програм обміну відбувалося навчання лікарів, санітарів, добровольців. За програмою *PROFEX* налагоджено обмін фахівцями та добровольцями для багатотижневої співпраці різних фахових груп під час роботи з ВІЛ-інфікованими. Німецькі колеги запрошують українських спеціалістів до своїх клінік та станцій допомоги хворим на СНІД з метою обміну досвідом. Тамтешні партнери працюють на теренах Східної Європи – в Україні, Білорусі, Росії. Громадськими організаціями зі співробітництва в Німеччині та Україні є «Німецька допомога хворим на СНІД», «Німецько-російський обмін», Діяконічна служба Німеччини, «Нарід для Східної Європи», Католицька вища школа (м. Фрайбург) [7, с. 94–96].

Структурою, що об'єднує організації та окремих осіб, діяльність яких пов'язана із запобіганням дитячій

Громадянське суспільство і Європейський Союз: функціонування й співпраця

Ігор ТКАЧЕНКО,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
сектору суспільних наук
науково-організаційного відділу
Президії НАН України

Розглядаються принципи участі громадянського суспільства і його організацій у публічному житті країн Європейського Союзу та їхній вплив на політичні й інтеграційні процеси всередині об'єднання. Досліджуються механізми зачленення громадськості до процесів прийняття рішень на рівні ЄС (зокрема застосування публічних консультацій між вищими органами Євросоюзу та громадськими інституціями), адже вона набуває дедалі більшого значення в процесі розвитку соціальної сфери. Наголошується, що громадянське суспільство в ЄС діє в межах складної багаторівневої системи управління наднаціональних представницьких органів. Тому в середовищі розвиненої демократії, котрою є Європейський Союз, існує велика кількість інституцій, які об'єднують суспільство й уряд і, як наслідок, відіграють вирішальну роль у розбудові демократичного устрою. Громадянське суспільство є інструментом, що забезпечує зворотний зв'язок між органами ЄС і громадянами його країн-членів, тому останні активно зачленяються до процесів публічного прийняття рішень щодо питань, які виносяться на загальноєвропейський розгляд.

Ключові слова: громадянське суспільство, ЄС, демократія, інституції, інтеграція.

Гражданское общество и Европейский Союз: функционирование и сотрудничество

Игорь ТКАЧЕНКО, кандидат исторических наук, старший научный сотрудник сектора общественных наук научно-организационного отдела Президиума НАН Украины

Рассматриваются принципы участия гражданского общества и его организаций в публичной жизни стран Европейского Союза и их влияние на политические и интеграционные процессы внутри объединения. Исследуются механизмы привлечения общественности к процессам принятия решений на уровне ЕС (в частности применение публичных консультаций между высшими органами Евросоюза и общественными институтами), поскольку она приобретает все большее значение в процессе развития социальной сферы. Отмечается, что гражданское общество в ЕС действует в рамках сложной многоуровневой системы управления наднациональных представительских органов. Поэтому в среде развитой демократии, которой является Европейский Союз, существует большое количество учреждений, объединяющих общество и правительство и в результате играющих решающую роль в развитии демократического устройства. Гражданское общество является инструментом, обеспечивающим обратную связь между органами ЕС и гражданами его стран-членов, поэтому они активно вовлекаются в процессы общественного принятия решений касательно вопросов, выносящихся на общеевропейское рассмотрение.

Ключевые слова: гражданское общество, ЕС, демократия, институты, интеграция.

Civil Society and the European Union: Activities and Collaboration

Igor TKACHENKO, Ph.D. in History, Senior Scientific Officer of the Sector of Social Sciences of the Scientific and Organizational Department of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine

Principles of participation of the civil society and its organizations in public life of the European Union Member States and its impact on political and integration processes within the Community are considered. Mechanisms to involve the public into the decision-making processes taking place at the EU level (in particular, the usage of public consultations between the High Authorities of the European Union and public institutions) are explored, since they become increasingly important while developing the social sphere. The EU civil society is stressed to operate within a complex multi-level system of administration realized by the supranational representative authorities. Therefore, within

the democratic framework of the European Union, there are a lot of institutions to unite the society and the government and, as a result, play a crucial role developing democracy. Civil society is a link that provides feedback between the EU authorities and citizens of its Member States, so the latters are actively involving in public decision-making processes concerning issues submitted to the all-European consideration.

Keywords: civil society, EU, democracy, institutions, integration.

Активна діяльність громадських організацій у публічному житті країн Євросоюзу є невід'ємним елементом стапою демократії.

Роль громадянського суспільства в процесах європейської інтеграції та взаємодії з його політичними, економічними, соціальними інститутами є предметом низки грунтовних досліджень європейських учених, які вивчають питання, пов'язані з розширенням ЄС на Схід, функціонуванням об'єднання та впливу громадянського суспільства на розвиток інтеграційних процесів у ньому. Серед них відзначмо працю Б. Фінке, присвячену проблемі залучення її участі громадянського суспільства в управлінні Європейським Союзом [9], та працю, присвячену ролі організацій громадянського суспільства в національному та глобальному управлінні [8], європейському інституційному дискурсі [14] тощо.

Участі організацій громадянського суспільства (ОГС) в інтеграційних процесах висвітлюється також у збірниках, присвячених залученню громадського сектору до дискусії щодо європейської конституційної угоди [6] і ро-лі громадянського суспільства в процесах європейської інтеграції [15]. Результати спільних зусилів європейських держав і ОГС у роботі Європейського конвенту за майбутнє Європи відображені в проекті угоди, яка затверджувала Конституцію Європи (згодом трансформована в Лісабонську договор 2009 року) [3].

Слід відмітити, що ця проблематика грунтовно представлена в працях зарубіжних учених і є актуальною, зважаючи на сучасні проблеми розвитку громадянського суспільства і подальшої трансформації Євросоюзу.

Громадянське суспільство є невід'ємною частиною громадського, суспільно-політичного, духовного та культурного життя ЄС. Важливість його розвитку і засади взаємодії з керівними інституціями Європейського Союзу і держав-членами об'єднання були визначені й визначені є в 50-х рр. ХХ століття. Так, Рада Європи 1951 року визнала важливість громадських організацій, а право громадян на зібрання та об'єднання гарантовано низкою конвенцій. Важливим кроком у визнанні ролі громадянського суспільства стало затвердження Радою Європи «Рекомендації щодо розвитку та посилення громадських організацій у Європі» 1998 року та «Основоположних принципів статусу громадських організацій у Європі» 2002-го.

Що ж стосується власне Європейського Союзу і його країн-членів, механізми залучення й функціонування, а також визначення важливості громадянського суспільства були закладені в основоположні договори Європейських Спільнот ще від самого початку. Так, згідно з Римськими договорами від 1957 року був створений Європейський економічний та соціальний комітет (ЕЕСК) з метою залучення економічних та соціальних груп інтересів до процесу формування спільного ринку. Единий Європейський акт (1986), Маастрихтський (1992), Амстердамський (1997) та Ніцький (2000) договори тощо значно посилили роль ЕЕСК як консультивативного/дорадчого органу в прийнятті рішень керівними інституціям ЄС [4, с. 6]. При цьому комітет напряму взаємодіє з представницькими органами та мережами організацій громадянського суспільства країн-членів ЄС.

Прикладом такої співпраці є, зокрема, діяльність Ради економічної та соціальної угоди Чеської Республіки (*RHSD CR*), яка спрямовує свої зусилля на проблеми, пов'язані зі справами ЄС, і діє як консультивний орган для уряду республіки у важливих європейських питаннях. Чотири члени цього об'єднання (Чесько-Моравська конфедерація профспілок (*ČMKOS*) – 4 особи, Конфедерація промисловості Чеської Республіки (*SPCR*) – 2 особи, Торгова палата Чеської Республіки (*HKCR*) – 1 особа, Об'єднання чеських виробничих кооператив (*SCMVD*) – 1 особа)

представляють чеське громадянське суспільство і формують найзначнішу присутність у складі ЕЕСК, члени якого належать до категорій так званого організованого громадянського суспільства – наймаючи, профспілкові діячі, а також представники різних груп інтересів (професійних об'єднань, фермерів, захисників довкілля, споживачів тощо). Безпосередня участь громадського сектору Чехії (їїнших країн ЄС) у роботі таких представницьких органів прямо залучає організації громадянського суспільства країни до вирішення завдань, котрі формулюються Європейською комісією, Радою ЄС та Європарламентом.

Важливим елементом функціонування громадянського суспільства в ЄС і його взаємодії з ним є розвиток механізмів публічних консультацій між вищими органами ЄС та громадськими інституціями. Посиленню ролі громадського сектору сприяє те, що громадські організації стають дедалі впливовішими акторами не лише як виразники інтересів професійних об'єднань чи роботодавців, а й завдяки праці в соціальній сфері. Особливо помітно в загальноєвропейському контексті є участь громадського сектору у боротьбі за бідністю та соціальною несправедливістю. Завдяки сформованим механізмам публічних консультацій ОГС і тіні об'єднання беруть участь у консультаціях з національними та загальноєвропейськими владними структурами щодо забезпечення продуктивнішої імплементації ініціатив і політики ЄС у їхніх країнах.

Стратегія розвитку «Європа-2020 за інтелектуальне, стійкі й інклюзивне зростання» започаткувала нове партнерство між структурами ЄС, національними та регіональними владами, а також європейськими заинтересованими сторонами. Європейською комісією поставлено завдання посилити такі партнерські зв'язки на рівні всієї спільноти [13]. У рамках цього партнерства відбувається взаємодія ЄС та громадянського суспільства на базі Європейської платформи проти бідності та соціальної несправедливості із залученням:

- організацій громадянського суспільства та соціальних партнерів у сфері зайнятості та соціальних відносин;
- представників інституцій ЄС та інших міжнародних організацій;
- представників національних, регіональних та місцевих влад;

– дослідницьких центрів та фундацій у справах, що стосуються соціального діалогу.

Також завдяки програмі Європейської комісії *Progress* (2007–2013), яка була фінансовим інструментом, що забезпечував розвиток та координацію загальноєвропейської політики, посилено взаємодія ЄС з багатьма мережами організацій громадянського суспільства в галузях зайнятості, соціального партнерства та соціального захисту, умов праці, протидії дискримінації та гендерної рівності [2].

Важливі місце в структурі громадянського суспільства ЄС та взаємодії з владними органами об'єднання посідають громадські організації, котрі діють у галузі захисту прав людини. Оскільки ЄС є одним із центрів світової ефективної плуралістичної демократії, питання захисту прав людини Євросоюз не може вирішувати лише власними зусиллями. Взаємодія ЄС з громадянським суспільством у цьому питанні здійснюється шляхом проведення на регулярній основі консультацій з такими структурами громадянського суспільства, як *CONCORD* (Європейською конфедерацією допомоги та розвитку щодо неурядових організацій), європейською мережею фондаций за демократію, європейською мережею незалежних політичних фондаций за розвиток демократії та співробітництва, європейським Лізіонським офісом і мережею інституцій з прав людини і демократії [7].

Ці консультації проводяться на постійній основі та є одним із інструментів набуття легітимності рішеннями європейських структур через сприйняття їх громадянським суспільством. Щорічно ЄС проводить, наприклад, зустрічі з активом неурядових організацій щодо питань захисту прав людини, довкілля та соціального розвитку. Велика увага в взаємодії ЄС із громадянським суспільством також приділяється інтеграційним процесам та механізмам заполучення громадянського суспільства до управління розвитком об'єднання.

ЄС приділяє значну увагу й ролі громадянського суспільства у вирішенні питань розвитку внутрішньої єдності, яке має життєво важливе значення для інтеграції й окремих аспектів загальноєвропейської політики. Від часу Маастрихтської угоди 1992 року Європейський Союз має послідовну й упорядковану стратегію щодо інтенсифікації взаємодії з інституціями, відповідальними, наприклад, за соціальне забезпечення та сферу обслуговування (благодійні асоціації та фонди). У 2000 році Європейська комісія наголосила на потребі поглиблення коеферації між ЄС та організаціями громадянського суспільства. У європейських політичних документах і директивах останні часто розглядаються як важливі партнери у доведенні інформації до громадськості, обмін знаннями і досвідом з інституціями ЄС щодо підготовки та імплементації рішень [12, с. 2].

Зокрема, організації громадянського суспільства в ЄС є важливим джерелом забезпечення місцевої, національної влади та європейських структур неофіційною статистикою та інформацією про ключові аспекти діяльності, пов'язаної з адаптацією мігрантів до життя в ЄС. Так, італійська *Cestim* добре відома зусиллями у справі збирання важливої інформації про імміграцію, мігрантів та інтеграційну політику щодо них, которая накопичується в її інформаційному центрі. Нідерландська організація *Pharos* спеціалізується на медичному забезпеченні біженців та шукачів притулку, розвиває практику, відповідні знання та методологію, яка потім направляється органам ЄС, шпиталям, іншим союзникам благодійними організаціям та фондам у Нідерландах та країнах Європи [12, с. 5].

Підписання Маастрихтського договору також стимулювало дискусії у ЄС щодо проблеми його демократичної легітимності, оскільки Європейська комісія не є аналогом національного уряду, що формується обраними народом представниками. Це стимулювало вироблення відповідних пропозицій, спрямованих на подолання переважної залучення громадянського суспільства до європейського урядування. Кульмінацією тривалого процесу стало оприлюднення в липні 2001 року Білої книги під назвою «Європейське урядування». У ній запропоновано механізми заполучення громадянського суспільства ЄС до участі в ньому та забезпечення його відкритості з метою посилення легітимності прийняття рішень, а також забезпечення їхньої ефективної реалізації [4, с. 7].

Прийняття цього документа мало на меті не лише посилення легітимності загальноєвропейських рішень, а й розширення ролі організацій громадянського суспільства при їхньому затвердження. Європейська комісія розглядає такі організації як важливих партнерів у зусиллях щодо розвитку відкритих і прозорих управлінських процедур на європейському рівні. Ця мета досягається за допомогою надання більшої підтримки й можливостей для участі громадянського суспільства в політичних процесах у ЄС. Очікується, що така відкритість забезпечить підвищення якості й легітимності процесу прийняття загальноєвропейських рішень та одночасно створить умови для формування справжнього європейського громадянського суспільства [5, с. 72].

Аналізуючи європейське громадянське суспільство і його функціонування в контексті ЄС, дослідники часто підкреслюють важливість розуміння його у специфічно-му політичному контексті об'єднання. Слід мати на увазі, що громадянське суспільство в ЄС діє у складі багато-рівнівній системі управління наднаціональних представ-

ницьких органів. Її можна визначити як таку, що має два вираження: вертикальне, котре має національний і європейський рівні, і горизонтальне, котре включає мережі та зainteresовані сторони. Національні уряди є не єдиним місцем, де громадянське суспільство впливає на прийняття рішень – у нього є багато можливостей для співпраці з різними інституціями на різних рівнях – і європейському, і національному, і регіональному.

Завдяки впровадженню Білої книги, а також «Загальних принципів та мінімальних стандартів проведення консультацій з зацікавленими сторонами» (Європейська комісія, 2002), інші нормативні акти, які регулюють взаємодію громадянського суспільства з органами ЄС, об'єднання громадян мають пристосуватися, брати участь і створювати структури, що належать до всіх рівнів управління. Зважаючи на величезну кількість і різноманітність сфер заполучення організацій громадянського суспільства до діяльності ЄС, наявна система взаємодії і консультацій між ними дає можливість навіть найменшим із ОГС бути заполученими до процесу загальноєвропейського політичного, соціального, культурного будівництва.

Значною мірою такі потенційні можливості для громадянського суспільства впливати на управління обумовлені самою сутністю Євросоюзу як політичної системи, котру можна розглядати (більшою мірою, ніж будь-яку іншу політичну систему) як досить слабку, надмірно розтягнуту, багаторівневу, а відтак і теоретично відкриту політичну систему. Прийняття рішень у ній є результатом складного Інтерактивного процесу між Європарламентом, Єврокомісією і Європейською радою. Попри заборонятивість і повільність у прийнятті рішень, обумовлених великою кількістю узгоджувальних процедур, це дає змогу громадянському суспільству мати більше можливостей для впливу на прийняття загальноєвропейських рішень [5, с. 74]. Для ЄС така система взаємодії також є корисною, оскільки саме громадянське суспільство дає достатню легітимність прийнятим рішенням, які стають загальноюзованими і для ЄС загалом, і для окремих його членів зокрема.

У системі розвиненої демократії, котрою є Європейський Союз, користуючись створеними сприятливими умовами для розвитку громадянського суспільства і його заполучення до управління об'єднанням, існує велика кількість інституцій, які з'єднують суспільство з урядом і відіграють вирішальну роль у розвитку демократії. Важливо також розуміти роль громадянського суспільства як інструменту, що забезпечує зворотний зв'язок між органами ЄС і громадянами країн-членів [11, с. 6].

Завдяки сформованій у ЄС системі відносин між громадянським суспільством і управлінськими наддержавними структурами на сьогодні можемо констатувати наявність великої кількості представницьких громадянських органів, громадянських платформ і форумів, що представляють інтереси країн-членів ЄС у різних сферах діяльності. Їхні центральні офіси розміщуються в Брюсселі, що не дивно, оскільки саме там працюють Європейський парламент та Європейська комісія.

Одним із успішних прикладів взаємодії між цими структурами і громадянським суспільством є участь ОГС у підготовці проекту Хартії фундаментальних прав Європейського Союзу, 12 статія якої гарантує « кожному право на свободу мирних зібрань і свободу об'єдань на всіх рівнях, особливо в політичних, профспілкових і громадських справах, що означає право кожного створювати або вступати у профспілки задля захисту власних інтересів» [1]. Підготовку цього проекту було здійснено Конвенцією, створеним із представниками від національних урядів і парламентів, Європейського парламенту і Європейської комісії. І хоча представництва громадянського суспільства не мали формальної ролі в Конвенці, їхні консультації, а також інформаційна і медійна діяльність сприяли визначеню ролі Хартії як виразника загальноєвропейських цінностей [14, с. 10].

Тож громадянське суспільство має чималий вплив на розвиток ЄС. Значною мірою це відбувається завдяки тому, що ЄС історично був і є досить відкритим для участі громадянського суспільства у забезпеченні його функціонування. Це обумовлено значимим за розміром громадським сектором у країнах Західної Європи і його історичною співпрацею з національними владами. Завдяки цьому започаткуванням суб'єктів громадянського суспільства до прийняття політичних рішень у ЄС є менш формальним і більш доступним для громадських об'єднань, ніж у інших міжнародних структурах (наприклад, ООН) [10, 19–21].

Функціонально европейська система взаємодії влади і громадянського суспільства значно гнучкіша і складається із таких способів взаємодії, як спеціальні консультації щодо різних соціальних і політичних питань, регулярні спеціальні зустрічі (з питань розвитку біотехнологій, захисту довкілля тощо) та публічні он-лайн консультації з публікацією відповідниками загальнодоступних матеріалів у мережі Інтернет, що дає змогу громадянському суспільству і його представникам залучатися до процесу публічного прийняття рішень щодо питань, які виникають на загальновсесвітньому рівні. Загалом система відносин між ЄС і громадянським суспільством, належним чином забезпеченна на правовому рівні, дає сприятливі можливості для зростання впливу громадянського суспільства на ЄС і його подальшу трансформацію.

Список використаних джерел

- Charter of Fundamental Rights of the European Union of 7 December 2000 // Official Journal of the European Communities. – 18.12.2000. – № C 364/01 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf
- Decision No 1672/2006/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 2006 establishing a Community Programme for Employment and Social Solidarity – Progress // Official Journal of the European Union. – 15.11.2006. – № L 315 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL;/ELX_SESSIONID=jnRpj2JSRXGln6m1f725csnSBLz9bvnJ7VGpPNNySFTfgfQ721-2121150367?uri=CELEX:02006D1672-20100408
- Draft Treaty Establishing a Constitution for Europe: CONV 850/03. Adopted by consensus by the European Convention on 13 June and 10 July 2003. Submitted to the President of the European Council in Rome on 18 July 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/cv0850.en03.pdf>
- Громадянське суспільство в Україні про асоціацію між Україною та ЄС / [Солоненко І., Хорольський Р., Шаповалова Н., Латицька М.] // Доповідь, здійснена в рамках роботи Громадської ради при Українській частині комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС за підтримки Міжнародного фонду «Відродження». – Вересень 2008. – 21 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eu-prostir.ua/files/1230119510977/civil%20society%20in%20EU-Ukraine%20association%20agreement.pdf>
- Civil society and governance in Europe: From national to international linkages / [ed. by W. A. Maloney, J. W. Van Deth]. – Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2008. – 288 p.
- Civil Society aspects in the discussion on the European Constitutional Treaty / [Project Coordinator T. Ho ej oj] // EUROPEUM – Institute for European policy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.europeum.org/doc/publications/Civil_Society_Aspects.pdf
- Cooperation with civil society // European Union EXTERNAL ACTION: Foreign policy: Protecting human rights worldwide [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/human_rights/cooperation_with_nrg/index_en.htm
- Desse F. The role and structure of civil society organizations in national and global governance evolution and outlook between now and 2030 / F. Desse // AUGUR: Challenges for Europe in the world in 2030: Project № SSH-CT-2009-244565 / Collaborative Project WP6: Fifth draft. – June 2012. – 71 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.augurproject.eu/IMG/pdf/cso_note_provisional_drafts_june_2012.pdf
- Finke B. Civil society participation in EU governance / B. Finke // Living Reviews in European Governance. – 2007. – Vol. 2, № 2. – 31 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://edoc.vifapol.de/opus/volltexte/2011/2479/pdf/lreg_2007_2Color.pdf
- Heidbreder E. G. Civil society participation in EU governance / E. G. Heidbreder // Living Reviews in European Governance. – 2012. – Vol. 7, № 2. – 42 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://europeangovernance.livingreviews.org/Articles/lreg-2012-2/download/lreg-2012-2Color.pdf>
- Holzhacker R. Opportunity structures and strategies of civil society organizations in multi-level governance: The development of anti-discrimination law in Italy / R. Holzhacker // Proceedings for presentation at the European Consortium For Political Research, Istanbul, 21-23 September 2006 / Standing Group on EU Politics. – 36 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jhubc.it/ecr-pristambul/virtualpaperroom/059.pdf>
- Lundberg E. European civil societies and the promotion of integration: Leading practices from Sweden, Great Britain, the Netherlands and Italy / E. Lundberg, P. Brundin, E. Ann, E. Bozzini. – 11 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oru.se/PageFiles/31541/European%20civil%20societies%20and%20the%20promotion%20of%20integration,%20leading%20practices%20from%20Sweden,%20Great%20Britain,%20the%20Netherlands%20and%20Italy.pdf>
- Non-governmental organizations // European Commission: Employment, Social Affairs & Inclusion [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=380>
- Smissman S. «Civil society» in European institutional discourses / S. Smissman // Les Cahiers européens de Sciences Po. – 2002. – № 04. – Paris: Centre d'études européennes at Sciences Po. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cee.sciences-po.fr/erpa/docs/wp_2002_4.pdf
- The role of civil society in EU integration processes: Real engagement through effective involvement // A collection of Conference speeches, Yerevan, 22–23 November 2012 / Visegrad Fund. – Yerevan: International Center for Human Development, 2012. – 80 p.

References

- Charter of Fundamental Rights of the European Union of 7 December 2000, Official Journal of the European Communities, No. C 364/01, 18.12.2000. Available at: <http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf>
- Decision No. 1672/2006/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 2006 establishing a Community Programme for Employment and Social Solidarity – Progress, Official Journal of the European Union, No. L 315, 15.11.2006. Available at: <[http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL;/ELX_SESSIONID=jnRpj2JSRXGln6m1f725csnSBLz9bvnJ7VGpPNNySFTfgfQ721-2121150367?uri=CELEX:02006D1672-20100408>](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL;/ELX_SESSIONID=jnRpj2JSRXGln6m1f725csnSBLz9bvnJ7VGpPNNySFTfgfQ721-2121150367?uri=CELEX:02006D1672-20100408)
- Draft Treaty Establishing a Constitution for Europe: CONV 850/03. Adopted by consensus by the European Convention on 13 June and 10 July 2003. Submitted to the President of the European Council in Rome on 18 July 2003. Available at: <<http://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/cv0850.en03.pdf>>
- Солоненко І., Хорольський Р., Н. Шаповалова Н. and Латицька М. (2008). Gromadianske suspilstvo v Uhodji pro asotsiatsii mizh Ukrainoiu ta ES [Civil society in the

Association Agreement between the EU and Ukraine], Dopovid, zdiisnena v ramkakh roboty Gromadskoi rady pry Ukrainskii chastyntsi komitetu z pytan spivrobitnytstva mizh Ukrainoiu ta ES za pidtrymky Mizhnarodnoho fondu 'Vidrodzhennia' [Report presented within the framework of the Public Policy Council under the Ukrainian Part of the EU – Ukraine Cooperation Committee with the assistance of the International Renaissance Foundation]. Available at: <<http://eu.prostir.ua/files/123019510977/civil%20society%20in%20EU-Ukraine%20association%20agreement.pdf>>

5. *Civil society and governance in Europe: From national to international linkages* (2008), Maloney W. A. and Van Deth J. W. (eds.). Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

6. EUROPEUM – Institute for European policy, *Civil society aspects in the discussion on the EU Constitutional Treaty*, Hofejšová T. (Project Coordinator). Available at: <http://www.europeum.org/doc/publications/Civil_Society_Aspects.pdf>

7. *Cooperation with civil society*, European Union EXTERNAL ACTION: Foreign policy: Protecting human rights worldwide. Available at: <http://eeas.europa.eu/human_rights/cooperation_with_ngo/index_en.htm>

8. Desse F. (2012) 'The role and structure of civil society organizations in national and global governance evolution and outlook between now and 2030', AUGUR: Challenges for Europe in the world in 2030: Project № SSH-CT-2009-244565. Collaborative Project WP6: Fifth draft. Available at: <http://www.augurproject.eu/IMG/pdf/cso_note_provisional_draft5_june_2012.pdf>

9. Finke B. (2007) 'Civil society participation in EU governance', *Living Reviews in European Governance*, Vol. 2, No. 2. Available at: <http://edoc.vifapol.de/opus/volltexte/2011/2479/pdf/lreg_2007_2Color.pdf>

10. Heidbreder E. G. (2012) 'Civil society participation in EU governance', *Living Reviews in European Governance*, Vol. 7, No. 2. Available at: <<http://europeangovernance.livingreviews.org/Articles/lreg-2012-2/download/lreg-2012-2Color.pdf>>

11. Holzhauser R. (2006) *Opportunity structures and strategies of civil society organizations in multi-level governance: The development of anti-discrimination law in Italy*. Proceedings for presentation at the European Consortium for Political Research, Istanbul, 21-23 September 2006. Standing Group on EU Politics. Available at: <<http://www.jhbc.it/eclr-istanbul/virtualpaperroom/059.pdf>>

12. Lundberg E., Brundin P., Ann E. and Bozzini E. *European civil societies and the promotion of integration: Leading practices from Sweden, Great Britain, the Netherlands and Italy*. Available at: <<http://www.oru.se/PageFiles/31541/Europe%20civil%20societies%20and%20the%20promotion%20of%20integration,%20Leading%20practices%20from%20Sweden,%20Great%20Britain,%20the%20Netherlands%20and%20Italy.pdf>>

13. *Non-governmental organizations*, European Commission: Employment, Social Affairs & Inclusion. Available at: <<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=330>>

14. Smismans S. (2002) 'Civil society' in European institutional discourses', *Les Cahiers européens de Sciences Po*, No. 04. Paris: Centre d'études européennes at Sciences Po. Available at: <http://www.cee.sciences-po.fr/erpa/docs/wp_2002_4.pdf>

15. Visegrad Fund, *The role of civil society in EU integration processes: Real engagement through effective involvement*, Collection of speeches of the Conference, Yerevan, 22-23 November 2012. Yerevan: International Center for Human Development, 2012.

Державна політика розвитку громадянського суспільства як чинник формування загальної антикризової стратегії

Олександр ШМОРГУН,
кандидат філософських наук,
провідний науковий співробітник
відділу теорії та методології всесвітньої історії
Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»,
журналіст-політолог

Досліджено питання участі держави в процесі розвитку та налагодження ефективного функціонування інститутів громадянського суспільства в Україні. Визначено, що така участь повинна мати різновірневу природу, а зміни, які вноситимуться до вітчизняного законодавства в цій сфері, мають ґрунтуватися на правовому досвіді провідних країн світу. Аналізуються можливості досягнення консолідований або реальній демократії в Україні. Зазначається, що її наявність забезпечується за рахунок упровадження конкретних інституційних змін та відкритого співробітництва суспільства з різними гілками влади. В цьому сенсі розглядаються правові методи ділового контролю над бюрократією та механізми забезпечення економічних інтересів населення. Зауважено, що імплементація державної політики на всіх рівнях має проводитися за участю неурядових організацій, що дає змогу заполучати додаткові кошти й кваліфікованих фахівців,

задовільняючи різноманітні потреби конкретних суспільних груп. Зроблено висновок про те, що реалізація комплексного багаторівневого підходу в процесі взаємодії держави та громадянського суспільства сьогодні є запорукою проведення реальних реформ в Україні.

Ключові слова: держава, громадянське суспільство, політика, неурядова організація, демократія.

Государственная политика развития гражданского общества как фактор формирования общей антикризисной стратегии

Александр ШМОРГУН, кандидат философских наук, ведущий научный сотрудник отдела теории и методологии всемирной истории Государственного учреждения «Институт всемирной истории НАН Украины», журналист-политолог

Исследован вопрос участия государства в процессе развития и налаживания эффективного функционирования институтов гражданского общества в Украине. Определено, что такое участие должно иметь разноуровневую природу, а изменения, которые будут вноситься в отечественное законодательство в этой сфере, должны базироваться на правовом опыте ведущих стран мира. Анализируются возможности достижения консолидированной или реальной демократии в Украине. Отмечается, что ее наличие обеспечивается за счет конкретных институциональных изменений и открытого сотрудничества общества с различными ветвями власти. В этом смысле рассматриваются правовые методы эффективного контроля за бюрократией и механизмы обеспечения экономических интересов населения.

Подчеркивается, что имплементация государственной политики на всех уровнях должна проводиться с участием неправительственных организаций, что позволяет привлекать дополнительные средства и квалифицированных специалистов, удовлетворяя разнообразные потребности конкретных общественных групп. Сделан вывод о том, что реализация комплексного многоуровневого подхода в процессе взаимодействия государства и гражданского общества сегодня является залогом проведения реальных реформ в Украине.

Ключевые слова: государство, гражданское общество, политика, неправительственная организация, демократия.

State Policy on Civil Society Development as a Factor to Form General Anti-Crisis Strategy

Oleksandr SHMORGUN, Ph.D. in Philosophy, Leading Research Fellow of the Department of Theory and Methodology of World History of the State Institution 'Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine', Journalist, Political Scientist

State involvement in the process of development and arrangement of effective functioning of the civil society institutions in Ukraine is studied. Such involvement is determined to have multi-level nature, and amendments to the national legislation in this area should be based on the legal experience of leading countries of the world.

The opportunities to achieve consolidated or real democracy in Ukraine are analyzed. Its existence is ensured through implementation of specific institutional changes and open cooperation between the society and various branches of power. In this context, legal methods for effective control over the bureaucracy and mechanisms for ensuring economic interests of the citizens are considered.

The state policy at all levels should be implemented with the participation of NGOs. That allows raising additional funds, involving qualified professionals, and, as a result, meeting diverse needs of certain social groups. Today, realization of the comprehensive multi-level approach to the interaction between the state and its civil society is concluded to guarantee real reforms in Ukraine.

Keywords: state, civil society, politics, NGO, democracy.

Влада і громадянське суспільство: конституційний рівень взаємодії

На сучасному етапі реалізація принципів економічної демократії в Європі не тільки передбачає мінімальне втручання держави в економіку, а, й, навпаки, потребує максимального сприяння розвитку всіх сфер життедіяльності суспільства. Радикальні трансформації управлінських механізмів, ефективність яких значною мірою залежить від рівня їх сприяння та підтримки населенням, зокрема «політично нейтральнім» і, отже, неупередженим під час оцінювання дій влади громадянським суспільством, сьогодні відображені в особливому терміні – «сприяюча держава» (додатніше див.: [5]).

На наш погляд, державне сприяння розвитку її ефективному функціонуванню інститутів громадянського суспільства в Україні повинно мати різновірневу природу та власні особливості. Опосередкований вплив держави міг

бути реалізовуватися після прийняття Основного Закону, в якому мають бути зафіковані ключові положення щодо визначення ролі громадянського суспільства в її соціальному устрої. Наприклад, у преамбулі Конституції Французької Республіки від 3 червня 1958 року прямо зазначено, що французький народ урочисто проголосив свою прихильність правам людини і принципам національного суверенітету, визначенним Декларацією прав людини і громадянині 1789 року. На основі конституційних приспів (на противагу нинішнім політичним реаліям в Україні) має бути гарантовано баланс повноважень між центральною та місцевою владою, а також реалізацію прав і свобод людини та контроль за їх дотриманням, що забезпечило б максимальний прояв громадянської ініціативи в різних сферах суспільного життя. Оскільки всі редакції Конституції України містили фіктивні механізми стимулювання і противаг, це гальмувало виконання передбачених завдань [8]. Хоча, аналізуючи рівень впливу дер-

жави на розвиток громадянського суспільства, передбачений Основним Законом України, більшість правознавців завше наголошували, що ці приписи є одними з найдемократичніших у світі.

Тому зміні до Конституції України обов'язково повинні передбачати перегляд змісту Розділу II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянин», в якому формулюються основні засади розвитку правової держави (текст розділу не змінювався з часу прийняття Основного Закону 28 червня 1996 року). Приміром, ст. 27 має передбачати не тільки «невід'ємне право на життя», а й «невід'ємне право на гідне життя та максимальний розвиток особистих здібностей» (так, Декларація незалежності США від 4 липня 1776 року передбачала не лише право людини на життя, а й право на прагнення до щастя). Право приватної власності (ст. 41) повинно бути не тільки непорушним, а й напримір пов'язаним із соціальним обов'язком розвитку економіки в загальнонаціональних інтересах. «Пенсії та інші види соціальних виплат та допомоги» (ст. 46) мають забезпечувати не просто «рівнення життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом», а також прожитковий мінімум, який гарантував би реалізацію права людини на життя (ст. 27), соціальний захист, збереження свободи та власної гідності (ст. 28, 29).

Сьогодні перед Українською державою стоїть завдання гармонізації національного законодавства та загальнєвропейського права. Крім того, на території країни мають бути впроваджені окремі критерії, які використовуються міжнародними органами громадянського суспільства для розрізнення реальної демократії та правової держави і різноманітних «квазідемократичних підробок», котрі підмінюють дух закону та політичних свобод формально-правовими (включаючи виборчі) процедурами.

Зокрема, відома неурядова організація *Freedom House* виробила власну градацію реальної демократизації держави, ступінь якої може бути визначений на основі діяльності її громадянського суспільства. Згідно з таким підходом країни, що набули мінімальних демократичних стандартів, кваліфікуються як держави електоральної демократії. Країни, населенням которых послуговується широким спектром громадянських свобод, отримали назву держав ліберальної демократії. Крім того, у нормативно-правових актах ЄС рівень демократизації, необхідний для набуття країною повноцінного членства в цій організації, визначається за допомогою терміна «субстантивна демократія», а для визначення обсягу на даних населенню держава із переходною економікою прав і свобод – поняття «консолідована демократія».

Дослідження консолідованої або реальної демократії (на противагу формальний/процедурний квазідемократії) забезпечується передусім на основі впровадження конкретних інституційних змін, спрямованих на демократизацію суспільного життя. Наприклад, ідеться про реальні реформування інституту державної служби, котре в нашій державі імітується вже не перший рік. Звичайно, у період кризи (унаслідок зростання рівня непередбачуваності подій та страйків політичних змін) завдяки істотно зростає роль виконавчої влади, яка має забезпечувати оперативність виконання управлінських рішень. Однак, з другого боку, збільшення впливу елементів виконавчої вертикалі надає ім монополію в процесі розподілу різноманітних (зокрема й бюджетних) ресурсів. А це, у свою чергу, приводить до юнимічої загрози зростання рівня корумпованості влади, боротьба з якою є одним із пріоритетних завдань громадянського суспільства.

Як результат, актуалізуються питання, пов'язані як із реформуванням Кабінету Міністрів України, так і з реструктуризацією органів влади нижчих рівнів. Водночас унаслідок спрощення процедури звільнення посадовців із невиборних посад та унеможливлення використання ними офіційних джерел додаткових доходів бюрократи (у позитивному веберівському розумінні цього слова)

також потребують політкоректного правового та соціального захисту й надання їм належних гарантій від переслідувань. Справедливе правове унормування діяльності державних службовців – важливий чинник запобігання корупції, котра є переноною для розвитку не тільки українського владного механізму, а й державних апаратів економічно розвинених суспільств.

Хоча в межах моделі правової держави вже давно напрацювано методи дієвого контролю за бюрократією (здійснення якого відбувається на основі залучення такого важливого атрибути громадянського суспільства, як ЗМІ), підвищення рівня її професіоналізму, надежного мотивування чиновників усіх рівнів задля впровадження демократичних форм розвитку країни. На наш погляд, націкавшим для України має стати досвід Франції, хоча інші європейські держави також операють цикавими механізмами підвищення ефективності та демократичності процесів прийняття та реалізації управлінських рішень.

Приміром, доволі конструктивною формою демо-кратизації виконавчої влади у Франції є запровадження особливого «бюрократичного кодексу», в якому чітко прописані «правила гри», котрих мають дотримуватися державні службовці, виконуючи посадові обов'язки. Йдеться про систему конкурентного добору та переміщення управлінських кадрів складами службової ієархії; принципи постійної ротації держслужбовців як із метою підвищення їхньої кваліфікації, так і задля зменшення небезпеки утворення злочинних корупційних схем; наявність пільг та соціальних гарантій, надання яких бюрократам значно зменшує ризик зростання рівня хабарництва тощо [4, с. 116–124].

Важливо й те, що у Франції, на відміну від інших капіталістических країн, захист державних службовців від сваволі керівників забезпечується не тільки апаратом міністерства, у рамках якого вони виконують свої обов'язки, а й Генеральним директоратом управління та публічної служби, котрий очолює Державний секретар. При Генеральному директораті діє консультаційний орган – Вища рада публічної служби, яку очолює Прем'єр-міністр або його представник [4, с. 118–119].

Аналізуючи цю стратегію з погляду її впливу на розвиток громадянського суспільства, слід узяти до уваги висновки авторів фундаментального дослідження «Франція. В пошуках нових шляхів», зроблені в розділі «Держава та громадянське суспільство»: «... Саме профспілки здаймають найжорсткішу позицію перед обличчям єдиного роботодавця – держави – та його представників в особі назначенів адміністраторів, директорів, менеджерів. Пояснюється це просто: працівники державного сектору, на відміну від приватного, мають законодавчу гарантію зайнятості й не бояться звільнення. До того ж їхня заробітна плата, що фіксується єдиною тарифною сіткою, передбачає періодичне індексування з урахуванням зростання вартості життя, внаслідок чого уряд повинен постійно підтримувати діалог із профспілками» [7, с. 431].

Незважаючи на наявність демократичного правового державного устрою, який на практиці гарантує ефективні дотримання свобод та захист прав громадян, у розвинених країнах Заходу вже не перше десятиліття проводяться реформи, спрямовані не просто на покращення ефективності державної влади, а й на підвищення її демократичності. Під час їхньої імплементації основні результати досягаються за рахунок сумарного скорочення витрат на утримання державного апарату; трансформації у царині бухгалтерського обліку та аудиту; захисту індивідів від політичного втручання, пов'язаного з гарантіями успішного здійснення кар'єри; розвитку особистих стимулів до праці.

Також активно ведеться відсоконалення організаційної структури виконавчої влади. Зокрема, широко застосовується контрактна система набору фахівців, що передбачає децентралізацію політичного управління на основі «висідного методу» перерозподілу відповідаль-

ності, за якого частина владних повноважень реалізується на так званому субнаціональному рівні. Певні політичні програми також утілюються на основі принципів довоєнних зобов'язань I, зрештою, фактично в усіх країнах Європи останнім часом використовуються механізми постійного зворотного зв'язку між владою та громадянами, що дають змогу громадськості впливати на прийняття різноманітних управлінських рішень, застосовуючи систему «електронного уряду» [2].

У зв'язку з тим, що сьогодні навіть у зворинених країнах істотно королюється традиція для «Старого світу» модель соціальної держави, під час здійснення соціального захисту основний акцент переносяться з по-рівняльного державного патерналізму на створення максимальних можливостей для самостійного підвищення матеріального добробуту людини. Тому громадянське суспільство покликане не тільки контролювати дотримання законодавчої бази, що стосується соціального захисту, задля запобігання зростанню рівня екстремізму та сепаратизму в державі, а й максимально сприяти узгодженню інтересів різноманітних соціальних груп і ліквідації соціальних конфліктів із метою забезпечення поступального розвитку спільноти. Відтак, постає нагальна потреба в реалізації ефективної взаємодії державних органів та структур громадянського суспільства.

Іння взаємна кооперація, зокрема, передбачає створення своєрідних змішаних державно-публічних інституцій. У європейських країнах накопичено колосальний досвід взаємодії інститутів громадянського суспільства, законодавчої та виконавчої гілок влади. Наприклад, у Німеччині активно запроваджується публічне самоврядування й поширення діяльність публічно-правових корпорацій. У Франції діє Економічна і соціальна рада, до складу якої входять представники неурядових організацій некомерційного сектору. Ця структура проводить експертизу всіх законопроектів, тому без її висновку (тобто без оцінки громадянського суспільства) депутати Національної асамблеї не обговорюють жодних документів [6, с. 235]. Такі новації нині є вкрай актуальними й для України.

Громадянське суспільство як посередник у діалозі політики та економіки

Виходячи з того, що «третій сектор» (або неполітичну публічне утворення під назвою «громадянське суспільство») є проміжною ланкою між політичною та економічною сферами життєдіяльності країни (докладніше див.: [1]), великої значення в процесі вислоковання інститутів громадянського суспільства набуває ефективна державна економічна політика. Насамперед, ідеється про створення сприятливого для бізнесу клімату політичної стабільності та передбачуваності; гарантії тривалого існування встановленів «правил гри» в економічній сфері, наявність спрямованої на стимулювання ринкових відносин податкової політики; вихід ефективних анти-монопольних заходів, які, знов тає, знижують рівень корупції в державі (достання має паралельно забезпечувати правовий захист соціально незахищених працівників населення – дітей та молоді, пенсіонерів, інвалідів, легальних емігрантів та ін.).

Така діяльність з боку держави заохочує становлення потужного середнього класу, перед представниками якого постає політична необхідність закріплення власних економічних інтересів в ідеологічних програмах реальних політичних партій. Останні можуть стати основою дієвої партійної системи (яку в Україні, по суті, досі так і не створено), котра має забезпечити демократичне представництво громадськості в законодавчому органі та, відповідно, її вплив на розподіл фінансових потоків під час прийняття головного економічного закону – бюджету держави.

Інтенсивність запровадження механізмів розвитку економіки, що безпосередньо пов'язані з підвищеннем рівня життя громадян, характеризується низкою показ-

ників розвитку особистості, на основі яких міжнародні правозахисні організації визначають її здатність ефективно долучатися до діяльністі різноманітних структур громадянського суспільства, тобто – не просто рівень її життя, а його якість. Базовими критеріями/показниками якості життя вважаються «задоволеність свободою вибору», «демократія», «порушення прав людини», «кількість жертв корупції», «крівене зачленення до політичного життя». Згідно зі Звітом Програми розвитку ООН-2014 значення Індексу людського розвитку України за 2013 рік прирівнювалося до 0,734, що забезпечило їй 83-те місце серед 187 країн і територій [9]. Тож наша держава все ще належить до країн із високим рівнем розвитку людського потенціалу, проте очевидно, що реальних можливостей для самореалізації членів соціуму останнім часом майже не існували.

У цьому контексті слід зауважити, що одним із найважливіших напрямів діяльності держави має стати налагодження взаємодії між працею й капіталом та сприяння створенню незалежних профспілок, які вкллючимуть не тільки представників найманої праці, а й роботодавців. Адже в сучасному світі доволі важливу роль у розвитку громадянського суспільства відіграють саме професійні об'єднання. Не випадково в усіх розвинених європейських країнах профспілкові організації мають розгалужену систему. Приміром, профспілка німецьких чиновників нині налчує понад мільйон членів, а найбільше профспілкове угворення ФРН – Об'єднання німецьких профспілок (ОНП) – – понад 8 мільйонів. Крім того, роботодавці Німеччини входять до складу Федерального об'єднання союзів німецьких роботодавців (ФОСР), як в процесі взаємодії праці та капіталу на правових за-садах відстоює інтереси останнього.

Налагодження відносин держави та міжнародного громадського сектору під час реалізації загальнонаціональних програм

Важливо зазначити, що ефективна державна політика підтримки громадянського суспільства (включаючи фінансову допомогу), окрім позитивних наслідків, які, безперечно, виявляються у віддаленій перспективі в процесі зростання рівня демократизації всіх сфер суспільного життя, здатна приносити істотні, зокрема й економічні, дивіденди навіть протягом незначного проміжку часу. Така стратегія дає державі змогу виконувати свої соціальні обов'язки в умовах обмежених можливостей, а також розширювати зв'язки з потужними міжнародними неурядовими організаціями, котрі, переважно, виникли у прагненні державної влади послідовно демократизувати суспільне життя, здатні спрямовувати значні фінансові ресурси на реалізацію надзвичайно важливих (зокрема й соціальних) програм. Оскільки спонсорські та грантові проекти здебільшого реалізовуються саме через національні організації громадянського суспільства, держава має працювати над розбудовою їх максимально широкої мережі. У таких сферах, як правозахист, міжнародна допомога, реформа, ефективність НУО істотно вища, а фінансування надходить не тільки з державних джерел, а й від міжурядових організацій та приватних донорів. Розподіл державних за-мовлень серед неурядових організацій часто буває доволі вигідним, адже під час виконання є можливість залучення додаткових коштів і кваліфікованих фахівців, застосування адресного підходу до надання термінової допомоги, врахування різноманітних потреб конкретних груп населення.

Підтримуючи діяльність неурядових організацій, національна держава вкладає кошти в їхні організації – не змінення, а також створює сприятливі умови для їхнього розвитку, насамперед на основі зваженої політики оподаткування. Так, ставки податків, передбачених для НУО, істотно нижчі порівняно зі зборами, що стягаються з інших організацій. Проте така політика оподаткування застосовується виключно за умови

спрямування їхніх доходів на розвиток основної діяльності та наявності суворого контролю за цільовим використанням коштів.

Зокрема, важлива увага нині приділяється екологічній безпеці. Це недавньо активно для України, котра має низку нерозв'язаних проблем, що стосуються ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС та руйнувань, завданіх унаслідок військової агресії з боку Росії. «Екологічні проекти» добре фінансуються різними фондами й приватними донорами, як-от Агентством США з міжнародного розвитку (*USAID – United States Agency for International Development*), Міжнародною групою із запобігання кризисам (*International Crisis Group*) чи міжнародною НУО «Глобальній свідок» (*Global Witness*). Крім того, в Україні працюють Міжнародна конфедерація вільних профспілок, Міжнародна рада жінок, Міжнародна федерація товариств Червоного Хреста та Всесвітня федерація профспілок, які послуговуються «загальним консультивним статусом». Однак доводиться констатувати, що співробітництво України зі загадними та низкою інших неурядових організацій, які, на думку деяких фахівців, уже сформували феномен міжнародного громадянського суспільства, залишається недостатнім.

Приміром, під час формування державних програм взаємодії з неурядовим сектором в Україні донині майже не брався до уваги той факт, що практична діяльність неурядових організацій у розвинених країнах сприяє збільшенню обсягів ВВП. Так, у США середньорічний приріст національного доходу протягом 1977–1994 років становив: у бізнесі – 2,1%, у урядових установах – 2,3%, а в некомерційному секторі – 3,7%. Бюджет понад одного мільйона американських некомерційних організацій ще 1996 року сягав 670,3 млрд. доларів США, що становило 8,8% валового національного продукту. В деяких країнах (наприклад, у Швейції) частка некомерційного сектору в економіці дорівнює 15% [3, с. 479]. Використовуючи цю цілком переконливу статистичну інформацію, українські дослідники доходять важливого концептуального висновку: «Неурядові організації дедалі більше заявляють про себе як про самостійного гравця в економіці... У розвинених країнах **співробітництво комерційного і некомерційного секторів** оцінюється громадськістю й підприємцями як важливі та взаємовигідні. Бізнесу воно приносить попілешння [ім'жу] і споживчої ситуації, а НУО – ресурси на виконання своєї місії із організаційний розвиток. Партнерство цих двох секторів дає змогу національній державі залучити, крім податкових, додаткові кошти в соціальну сферу. Це відбувається, як правило, завдяки **лонгінській підтримці некомерційних програм...**» [3, с. 478–479].

Крім того, розвиток громадянського суспільства надея величинні можливості для зменшення рівня безробіття, що, знов-таки, вкрай актуально для України, котра перебуває в гранично кризовому стані, пов’язаному зі стрімким падінням занятості підзахідного населення. Наприклад, у 1996 році для роботи в НУО США було за діяно 10,9 млн. осіб, що становило 6% від усієї робочої сили, зайнятості по виробництві. При цьому кількість волонтерів сягала позначки 6,3 млн. [3, с. 479–481].

До речі, за умови тісної співпраці державних органів із міжнародними організаціями громадянського суспільства обсяги фінансової, продовольчої, медичної й організаційної допомоги з боку міжнародного неурядового сектору в кризових (та особливо військових) ситуаціях різко збільшуються. Адже правозахисний рух охоплює широкий спектр соціальних проблем, поширюючись на сферу захисту прав людей, зокрема програмами боротьби з порушеннями прав уязнених осіб, військовослужбовців, полонених і біженців, а також моніторинг свободи слова й легітимності проведення виборів. Тому реалізація комплексного багаторівневого підходу в процесі взаємодії держави та громадянського суспільства сьогодні є запорукою проведення реальних реформ в Україні.

Список використаних джерел

1. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії «громадянське суспільство» / Ю. Габермас. – Львів: Літопис, 2000. – 318 с.
 2. Мэннинг Н. Реформа государственноного управління: международный опыт / Н. Мэннинг. – М.: Весь Мир, 2003. – 496 с.
 3. Політика європейської інтеграції / [Воронкова В. Г. (тв ін.); під ред. д. ф. н., проф. В. Г. Воронкової. – К.: ВД «Професіонал», 2007. – 512 с.
 4. Сироткін В. Франція: 200 лет без Bastille / В. Сироткін. – К.: Політіздат України, 1990. – 205 с.
 5. Солошенко В. «Сприяюча держава» та громадянське суспільство як основні складові діючої демократії в Німеччині / В. Солошенко // Історичний досвід становлення інститутів громадянського суспільства в країнах Європи: збірник наукових праць / [за заг. ред. А. І. Кудряченка]. – К.: Фоліант, 2012. – С. 209–225.
 6. Соціальна Європа в ХХІ столітті / [под ред. М. В. Караголовой]. – М.: Весь Мир, 2011. – 528 с.
 7. Франція. В поїздах нових путей / [тв. ред. д. і. н. О. Рубинський]. – М.: Весь Мир, 2007. – 624 с.
 8. Шморгун О. Досвід становлення європейської демократії і формування моделі політичної влади в Україні / О. Шморгун // Україна в Європі: пошуки спільногомайданного / [заг. ред. д. і. н., проф. А. І. Кудряченка]. – К.: Фенікс, 2009. – С. 510–521.
 9. Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience // Human Development Report 2014 / United Nations Development Programme [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf>
- ## References
1. Habermas J. (2000) *Strukturni peretvorennia u sferi vidkrytosti: doslidzhennya kategorii "gromadianske suspilstvo"* [Structural transformations of openness: Study of the category 'civil society']. Lviv: Litopys.
 2. Manning N. (2003) *Reforma gosudarstvennogo upravleniya: mezhdunarodnyi opyt* [Public administration reform: International experience]. Moscow: Ves Mir.
 3. Polityka ievropeiskoi intehratsii [The politics of European integration] (2007), Voronkova V. G. (ed.). Kyiv: VD 'Professional'.
 4. Sirotnik V. (1990) *Frantsiia: 200 let bez Bastille* [France: 200 years without the Bastille]. Kyiv: Politizdat Ukraine.
 5. Soloshenko V. (2012) 'Spryaiuchia derzhava' ta gromadianske suspilstvo iak osnovni skladovi diiuchoi demokratii Nimechchyny' [Contributory state' and civil society as the main components of functioning democracy in Germany], in Kudriachenko A. I. (ed.) *Istorychny dosvid stanolennia instytutiv gromadianskoho suspilstva v kraiakh levropi: zbirnyk naukovykh prats* [Historical experience of formation of the civil society in Europe: Collected scientific papers]. Kyiv: Foliant, pp. 209–225.
 6. Sotsialnaia Evropa v XXI veke [Social Europe in the 21st century] (2011), Kargalova M. V. (ed.). Moscow: Ves Mir.
 7. Frantsiia. V poiskakh novykh putei [France. Searching for new ways] (2007), Rubinskii Y. I. (ed.). Moscow: Ves Mir.
 8. Shmorgun O. (2009) 'Dosvid stanolennia ievropeiskoi demokratii i formuvannia modeli politychnoi vlady u Ukraini' [Experience of formation of the European democracy and establishment of the model of political power in Ukraine], in Kudriachenko A. I. (ed.) *Ukraina v levropi: poshuky spinochno maibutnioho* [Ukraine in Europe: Searching for the common future]. Kyiv: Feniks, pp. 510–521.
 9. United Nations Development Programme, *Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience*, Human Development Report – 2014. Available at: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf>